

Ihmiskäsitys alakoulun elämäkatsomustiedon oppikirjoissa

Pro gradu-tutkielma
Samu Lintula
KTK / Luokanopettajankoulutus
Lapin yliopisto
2015

Lapin yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta**Työn nimi:** Ihmiskäsitys alakoulun elämäkatsomustiedon oppikirjoissa**Tekijä:** Lintula, Samu**Koulutusohjelma/oppiaine:** Kasvatustiede / luokanopettajakoulutus**Työn laji:** Pro gradu ☒ Laudaturtyö ☐ Lisensiaatintyö ☐**Sivumäärä:** 66**Vuosi:** 2015**Tiivistelmä:**

Tutkimuksessani tarkastelen ihmiskäsityksiä peruskoulun 1-6.luokkien elämäkatsomustiedon oppikirjoissa. Tutkimuksen teoriaosassa esittelen erilaisia ihmiskäsityksiä filosofisesta antropologiasta ja tieteen eri osa-alueilta. Lisäksi tarkastelen elämäkatsomustiedon opetussuunnitelman sisältämää ihmiskäsitystä ja elämäkatsomustiedon historiaa suomalaisessa peruskoulussa. Tutkimusaineistona on Opetushallituksen julkaisemat alakouluun tarkoitetut elämäkatsomustiedon oppikirjat. Hain tutkimuksessani vastausta seuraavaan kysymykseen: Minkälaisia ihmiskäsityksiä elämäkatsomustiedon oppikirjat sisältävät?

Tutkimuksen menetelmänä on teoriaohjaava sisällönanalyysi. Tarkastelun kohteena oppikirjoissa on niiden ihmiskäsityksiä käsittelevät osuudet. Aineiston analyysin tuloksena syntyneitä pääluokkia on neljä elämäkatsomustiedon oppikirjoissa: Ihmisoikeudet ihmiskäsitysten perustana, Ihminen biologisena olentona, Ihmisen ominaisuudet kulttuurillisena olentona, Ihmisten erilaiset maailmankuvat. Tutkimukseni osoittaa, että ihmiskäsitys ET:n oppikirjoissa pohjautuu ihmisoikeuksiin, biologiseen ihmiskäsitykseen sekä filosofisen antropologian ihmiskäsityksiin. Lisäksi oppikirjoissa kuvaillaan ihmisten erilaisia maailmankatsomuksia osana ihmiskäsitystä.

Avainsanat: ihmiskäsitys, elämäkatsomustieto, filosofinen antropologia, sisällönanalyysi

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi: ☒

Sisällys

Johdanto.....	3
2. Ihmiskäsitys.....	5
2.1 Ihmiskäsitysten luokittelusta.....	7
2.2 Ihmistieteellisesti painottuneet ihmiskäsitykset.....	9
2.2.1 Filosofisen antropologian ihmiskäsityksiä.....	9
2.2.2 Humanistinen ihmiskäsitys	13
2.3 Luonnontieteellisesti painottuneet ihmiskäsitykset.....	15
2.3.1 Biologinen ihmiskäsitys.....	15
2.4 Uskonnollisesti painottuneet ihmiskäsitykset.....	15
2.4.1 Kristinuskon ihmiskäsitys.....	16
2.4.2 Islamin uskonnon ihmiskäsitys.....	17
2.4.3 Itämaisten uskontojen ihmiskäsityksiä.....	19
2.5 Holistinen ihmiskäsitys.....	21
3. Elämäkatsomustieto perusopetuksessa.....	24
3.1 Elämäkatsomustiedon historia.....	24
3.2 Elämäkatsomustieto oppiaineena.....	25
4. Tutkimustehtävät.....	27
5. Tutkimuksen toteutus.....	28
5.1 Oppikirjat aineistona.....	28
5.2 Tutkimusaineiston kuvaus.....	29
5.3 Sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä ja tutkimuksen luotettavuus.....	31
5.4 Aineiston analyysin kuvaus	33
6. Analysointi.....	38
6.1 Ihmisoikeudet ihmiskäsityksen perustana.....	38
6.2 Ihminen biologisena olentona.....	43
6.3 Ihmisen ominaisuudet kulttuurillisena olentona.....	47
6.4 Ihmisten erilaiset maailmankuvat.....	50
7. Yhteenveto ja pohdinta.....	56
Lähteet.....	63

Johdanto

Elämänkatsomustiedon oppilaiden määrä perusopetuksessa on kasvanut tasaisesti siitä saakka kun se hyväksyttiin peruskouluun oppiaineeksi. Vuonna 2012 ET-opetukseen osallistuvien oppilaiden määrä kaikista peruskoulun oppilaista oli 3,95% (www.et-opetus.fi 2012). Tämä osoittaa, että suomalaisessa koulussa ja yhteiskunnassa oli selkeä tarve ja halu tällaiselle oppiaineelle koska sen suosio on kasvanut tasaisesti. Tässä mielessä ei ole ollenkaan yhdentekevää, että minkälaista ihmiskäsitystä ja sen taustalla vaikuttavia arvoja elämänkatsomustiedossa opetetaan oppilaille, koska yhteiskunnassa yhä suurempi ja suurempi määrä oppilaita opiskelee elämänkatsomustietoa.

Ihmiskäsitys on tärkeä osa ihmisen elämänkatsomusta tai maailmankatsomusta. Käsitys siitä mitä ihminen on, vaikuttaa jokapäiväiseen elämään varsin konkreettisella tavalla kaikissa sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa, tiedostipa sitä itse tai ei. Opetushallituksen (2004, 14) mukaan perusopetuksen arvopohja perustuu ihmisoikeuksiin, tasa-arvoon, demokratiaan, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden ja säilyttämiseen ja monikulttuurisuuden hyväksymiseen.

Uudet perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet otetaan käyttöön vuonna 2016 ja perusopetuksen arvopohjan yhteydessä käsitellään edelleen ihmistä, ihmiskäsitystä ja ihmisen suhdetta muihin ihmisiin, ympäröivään maailmaan, kulttuureihin ja luontoon (Opetushallitus 2014, 3). Ihmiskäsitysten tarkastelu on tältä pohjalta tarkasteltuna perusteltua ja mielenkiintoista, koska sekä nykyinen, että tuleva opetussuunnitelma painottavat arvopohjassaan asioita, jotka ovat olennaisia ihmiskäsityksissä.

2. Ihmiskäsitys

Tutkimukseni koskee elämänkatsomustiedon oppikirjojen ihmiskäsitystä. Ihmiskäsitys pohjautuu ontologis-filosofiseen analyysiin, jossa etsitään vastausta kysymykseen: Mitä ihminen on? Tämä on vaikeasti lähestyttävä kysymys koska ihminen on hyvin monimutkainen ja monimuotoinen tutkimuskohde. Ihmistä voidaan kuvailla empiirisesti lukemattoman monella eri tavalla, mikä johtaa ihmiskäsitysten ja -kuvausten sekamelskaan. Tämän ongelman välttämiseksi tarvitaan erityistä ontologista analyysia ihmisen ongelman selvittämiseksi, jota kutsutaan filosofiseksi antropologiaksi. (Rauhala 2005, 17.)

Filosofisen antropologian peruskysymys on: "Mitä ihminen on?". Tähän kysymykseen ja ongelmaan liittyy monia osa-alueita, joita pohtimalla voidaan hahmotella kokonaiskuvaa ihmisestä. Tällöin ihmisen kokonaiskuvaa luodessa tulee käsitellä myös sellaisia kysymyksiä kuin: mikä on ihmisen suhde häntä ympäröivään luontoon ja muihin ihmisiin sekä miten ihmisen tietoisuus on yhteydessä hänen kehoonsa? Filosofisessa antropologiassa pyritään luomaan kokonaiskuva eri tieteiden ihmiskäsityksistä, ihmistä yleisesti koskevista ajatuksista ja ihmistä tutkivien tieteiden tutkimustuloksista (Salonen 2010, 90.) Ihmiskäsityksen tulisi siis sisältää kaikki olennaiset näkökohdat ihmisestä ja ihmisenä olemisesta (Rauhala 2005, 22). Erik Ahlman (1992, 8) kuitenkin huomauttaa, että lopullista ja täydellistä vastausta kysymykseen: "'Mitä ihminen on?", ei voida milloinkaan antaa mutta ihmisen olemusta voidaan kuitenkin käsitteellisesti selventää niin, että saamme entistä oikeamman ja täydellisemmän kuvan ihmisestä.

Ihmiskäsitysten tunteminen on apuna yksilölle kun hän pohtii esimerkiksi sitä, että mikä on hänen elämänsä tarkoitus ja päämäärä ja mitä asioita hänen yksilönä tulisi tavoitella tai pyrkiä saavuttamaan. Yhteiskunnan tasolla ihmiskäsitykset auttavat erilaisten sosiaalisten muutosten tekemisessä ja minkälaisessa tulevaisuuden yhteiskunnassa haluamme asua. Kaikkien näiden kysymysten vastaukset riippuvat suuresti siitä, että

pohjautuuko ihmiskäsityksemme yksilönä tai yhteisön tasolla johonkin tiettyyn traditioon tai vastaavaan määrittävään tekijään. (Stevenson & Haberman 1998, 3.) Erilaiset ajatukset ihmisestä johtavat erilaisiin näkemyksiin siitä, että mitä meidän ihmisinä tulisi tehdä elämässä ja miten. Käytännössä erilaiset ihmiskäsitykset ilmenevätkin usein yksilöiden erilaisina elämäntapoina sekä erilaisina poliittisina ja taloudellisina järjestelminä. (Stevenson & Haberman 1998, 4.)

Ihmiskäsitykset eivät kuitenkaan tarjoa riittävää pohjaa ihmisten valintojen ja tekojen selittämiseksi koska ihminen on taitava löytämään itselleen päteviä tekosyitä perustellakseen kaikkea sitä vääryyttä, jota maailmassa sallitaan olevan. Johonkiin ihmiskäsitykseen sitoutumiseen lisäksi ratkaisevan tärkeää on oma eettisyytemme ja se millaisia olemme ihmisinä käytännön elämässä. Tärkeää on se millaisiin arvoihin sitoudumme jokapäiväisessä elämässämme. Näihin arvoihin sitoutumisen tulisi sitten johtaa niihin asioihin joita pidämme tavoiteltavina, kuten inhimillisiin tekoihin ja luonnonsuojeluun. (Salonen 2010, 102.)

Rauhala (1993, 32-33) erottelee toisistaan käsitteet ihmiskäsitys ja ihmiskuva. Ihmiskäsitys tarkoittaa Rauhalan mukaan niitä edellytyksiä ja oletuksia tutkimuskohteesta, jotka ovat mukana ennen kuin tutkija rajaa kohteensa ja asettaa hypoteesinsa sekä valitsee menetelmänsä. Ihmiskuva puolestaan tarkoittaa tutkimuksen seurauksena luotua osittaiskuvausta ihmisestä kuten biologiset, fysiologiset ja psykologiset ihmiskuvat. (Rauhala 1993, 32-33.) Rauhala (1983, 14) toteaa myös, että ihmiskäsitys olisi ontologisen analyysin tulos ja ihmiskuva empiirisen tutkimuksen tulos. Näin käsitettynä empiirisen tutkimuksen tuottamat ihmiskuvat täydentävät tarvittaessa ontologista ihmiskäsitystä.

Yleiskielessä ja arkielämässä käytettynä ihmiskäsityksellä on yleensä väljempi merkitys kuin Rauhala on edellä todennut. Ihmiskäsityksellä saatetaan tällöin tarkoittaa sitä esimerkiksi yleistä perusasenneoitumista ihmiseen, joka sävyttää jokaisen henkilön yksilöllisiä ihmissuhteita. Tämä perusasenne on muotoutunut yleensä hyvin monenlaisista erilaisista aineksista, kuten kulttuuriperinteen vaikutuksesta, erilaisista

kokemuksista muiden ihmisten kanssa sekä uskomusten ja ideologioiden luomista vaikutteista. (Rauhala 2005, 18.)

Tieteellisen tutkimuksen perustana olevan ja mainitun yleisen ihmiskäsityksen ero ei tietenkään ole jyrkkärajainen vaan liukuva. Tieteellinen ihmiskäsitys on useammin tiedostetumpi, rationaalisempi, selkeämpi ja siten periaatteessa myös helpommin kehiteltävissä. Yleiskielessä käytetty käsite ihmiskäsitys on ehkä puolestaan pääosaltaan tiedostamaton, subjektiivisesti väritty ja hyvin sitkeästi muutoksia vastustava (Rauhala 2005, 18.)

Historiallisesti tarkasteltuna erityisesti filosofit ovat käsitelleet ihmisen ongelmaa ja siihen olennaisesti liittyviä osa-alueita. Idän sekä lännen filosofit ovat kautta aikojen olleet kiinnostuneita siitä, että miten ihminen on olemassa. Kun filosofia syntyi antiikin Kreikassa noin 600-500 eaa. se on siitä asti pyrkinyt selvittämään ja tutkimaan ihmisen olemassaolon alkuperää ja tarkoitusta, analysoimaan ihmisenä olemisen perusmuotoja, selvittämään ihmisen suhdetta häntä ympäröivään maailmaan sekä perustelemaan ihmisen oikeuksia ja velvollisuuksia. Filosofit ovat jakautuneet eri koulukuntiin ja koska filosofitkin ovat ihmisiä ja heillä on omia persoonallisia intressejä sekä mieltymyksiä on tämä johtanut siihen, että ihmiskäsityksiäkin on useita erilaisia. Ihmisen ongelma on kuitenkin niin oleellinen kysymys filosofiassa, että Immanuel Kant (1724-1804) on todennut kaikkien filosofian ongelmien palautuvan lopulta kysymykseen: Mitä ihminen on? (Rauhala 2005, 24.)

2.1 Ihmiskäsitysten luokittelusta

Ihmiskäsityksiä voidaan luokitella seuraavanlaisen jaottelun mukaisesti:

- monistiset
- dualistiset
- pluralistiset
- monopluralistiset ihmiskäsitykset (Rauhala 1983, 19.)

Hieman yksinkertaistaen tätä jaottelua voidaan tulkita seuraavasti. Monistiset ihmiskäsitykset pohjautuvat ajatukselle, että ihmisen olemassaolo voidaan selittää yhden ainoan olemisen muodon pohjalta, joka yleensä on materia. Dualistisissa ihmiskäsityksissä katsotaan että ihmisen olemassaolo pohjautuu kahteen erilaiseen perusmuotoon, jotka tavallisesti ovat sielu ja keho. Pluralistisissa ihmiskäsityksissä ihminen todellistuu monenlaisina osajärjestelminä, joilla kaikilla on oma rakenteensa, tehtävänsä ja ovat siten suhteellisen itsenäisesti toimivia. Nykyajan monitieteinen ihmistutkimus voidaan nähdä pohjautuvan pluralistiseen ihmiskäsitykseen. Monopluralistisia ihmiskäsityksiä voidaan kutsua myös holistisiksi ihmiskäsityksiksi. Tällaiset ihmiskäsitykset pyrkivät osoittamaan, että ihminen on ykseys erilaisuudessa. Pluralistisissa ihmiskäsityksissä on ongelmana ollut se, että niissä on vaikea luoda kokonaiskuva ihmisen erilaisuudesta ja nähdä ihminen yhtenä toimivana kokonaisuutena. Monopluralistisissa ihmiskäsityksissä pyritään sen sijaan erityisesti perustelemaan kokonaisvaltaisuuden ihmisessä. (Rauhala 1983, 19-21.)

Ihmiskäsityksiä voidaan luokitella myös seuraavalla tavalla:

- ihmiskäsitykset jotka tarkastelevat ihmistä psyykkisestä ja henkisestä näkökulmasta
 - evoluution näkökulmasta ihmistä tarkastelevat ihmiskäsitykset
 - ihmisen yhteyttä ja suhdetta todellisuuteen tarkastelevat ihmiskäsitykset
- (Rauhala 2005, 30.)

Tässä jaottelussa käsitellään vain ihmiskäsitysten lähtökohtaa ja painostusta sekä mistä näkökulmasta ihmistä tarkastellaan. Minkään luokan määrittävä tekijä ei kokonaan sulje pois toisten luokkien tärkeimmiksi asettamia asioita ja ihmisen olemismuotoja. (Rauhala 2005, 30.) Ihmiskäsityksiä voitaisiin luokitella esimerkiksi myös uskontojen, filosofien tai joidenkin tutkijoiden mukaisesti eri luokkiin (Niemelä 2014, 177). Probleemana ihmiskäsitysten jaottelussa onkin juuri se, että jaottelut ovat aina hieman keinotekoisia ja painottavat vain joitain tiettyjä asioita ihmisessä tai hänen toiminnassaan. Käytän omassa tutkielmassani jaottelua ihmistieteellisesti, luonnontieteellisesti ja uskon-

nollisesti painottuneiden ihmiskäsitysten välillä koska tarkoituksenani on tarkastella eri tieteenalojen ja inhimillisen toiminnan ihmiskäsityksiä.

2.2 Ihmistieteellisesti painottuneet ihmiskäsitykset

2.2.1 Filosofisen antropologian ihmiskäsityksiä

Pyrkimyksenä tässä kappaleessa on esittää yleiskatsauksellinen näkökulma filosofisen antropologian monenlaisiin ihmiskäsityksiin. Ihmiskäsitykset on ryhmitelty neljään erilaiseen luokkaan:

- Essentialismi
- Naturalismi
- Kulturalismi
- Eksistentiaalisuus (Kannisto 1994, 10.)

Essentialistinen ihmiskäsitys pohjautuu antiikin Kreikassa muotoiltuun kysymyksen asetteluun, joista ensimmäisen on esittänyt Herakleitos sanomalla: *editsesamen hemeoton* eli "olen etsinyt itseäni". Sokrates puolestaan pohti jo hieman selväsanaisemmin, että minkälainen ihmisen tulisi olla, jotta hän eläisi ja toimisi alkuperäisen luontonsa mukaisesti? Sokrateen kysymys on osaltaan myös normatiivinen. Tulisiko ihmisen antaa valta hänessä piileville intohimoilta ja haluille, vai tulisiko ihmisen ohjata elämäänsä joidenkin toisten pyrkimysten ja kykyjen mukaisesti? (Kannisto 1994, 11.)

Essentialismi, jota Sokrates ja muut antiikin ajan rationalistit edustivat, sisällytti käsityksen jumalallisesta järjestyksestä, eräänlaisesta hierarkisesta järjestelmästä, jossa kullakin olennolla on oma luontainen paikkansa. Järjestys joka perustuu oliolle luonteenomaisiin ominaisuuksiin. Olioiden ominaisuudet määrittävät sen *essentian*, olemuksen, ja sitä kautta olion paikan maailmankaikkeudessa. Olioita pystyttiin jakamaan ja erottelemaan eri luokkiin niille yhteisten tai erottelevien ominaisuuksien

perusteella. (Kannisto 1994, 11.)

Olemusta tai essentiaa ei ole mahdollista havaita empiirisesti. Kyseessä on enemmänkin normi, kosminen mallikuva, idea tai ihanne oliosta. Olion pitää myös pyrkiä täyttämään tämä normi saavuttaakseen oman kosmisen tarkoituksensa. Essentialistinen ihmiskäsitys sisältää näin ollen faktuaalisia ja normatiivisia elementtejä: se, että oliolla on periaatteellinen kyky tavoitella essentiaansa on faktuaalinen elementti, kun taas kosminen "käsky" käyttää tätä kykyä tarkoituksenmukaisesti on normatiivinen elementti. (Kannisto 1994, 12.) Keskeistä essentialistissa ihmiskäsityksissä on se, että normatiivinen järjestys on yksityisestä ihmisestä riippumaton ja sitä voidaan näin käyttää "objektiivisena" mittapuuna ihmisen ja hänen elämänsä arviointiin (Kannisto 1994, 14-15.)

Naturalistinen ihmiskäsitys kritisoi essentialismia tietoteoreettisesta näkökulmasta. Naturalismi kritisoi erityisesti sitä, että järjellä olisi kyky hankkia itsenäisesti sisällöllistä tietoa maailmasta. Järjen sijalle on nostettu sen sijaan kokemusperäistä tutkimusta korostavat ajattelutavat. Empiirinen tieteellinen tutkimus ei ole löytänyt maailmankaikkeudesta minkäänlaisia arvo- tai normiolentoja. Tiede näkee vain faktuaalinen tosiseikkojen järjestyksen ja ihminenkin on vain osa tätä järjestystä (Kannisto 1994, 15.) Naturalismissa korostetaan myös, että ihminen on eläin kuten muutkin eläimet ja kehittynyt apinoista. Ihmisen henkinen toiminta käsitetään biologiseksi ilmiöksi. (Ahlman 1992, 8-9.)

Naturalistisen näkökulman mukaan ihmisluonto koostuu niistä piirteistä, joita inhimillinen käyttäytyminen pohjimmiltaan ilmentää. Vaikka tieteellinen tutkimus ei ole löytänyt mitään arvo- tai normiolentoja, ihmisten erilaiset halut ja vietit ovat kuitenkin normien tapaan toimiva eräänlainen sisäinen vaatimus, joka pyritään toteuttamaan. Halut ja vietit ovat kuitenkin siinä mielessä erikoisia "normeja", että ihmiset haluavat toisinaan asioita, joita he myöhemmin saattavat katua. Naturalismissa onkin eräänlainen pseudo-normatiivinen ajatus taustalla, että ihmisten vietit ja halut kohdistuvat yleensä mielihyvään ja onnellisuuteen. (Kannisto 1994, 16-17.) Lisäksi pitää muistaa, että

elämässä moni tavoittelemisen arvoinen asia on usein kovan työn takana, ilman että sitä tavoittelevasta toiminnasta saa välitöntä mielihyvää.

Naturalismi luo käsityksen ihmiselle omasta itsestään vain osana luontoa mutta tulee muistaa, että ihmisen itsekäsitys on ennenkaikkea yhteydessä siihen, että ihmiset ovat subjekteja. Itsekäsitykset ovat erityisen alttiita monenlaisille vääristymille. Naturalismin ongelma on siinä, että siinä käsitellään ihmistä puhtaasti kausaalisesti selitettävissä olevana luonnonolentona, olivat toiminnan kausaaliset tekijät sitten sisäsyntyisiä tai ulkosyntyisiä. (Kannisto 1994, 18-19.)

Naturalismin korostaessa ihmisluonnon vakioisia piirteitä kulturalismissa tärkein ajatus on, että ihmisestä tulee varsinaisesti vasta ihminen kun hän on käynyt läpi kulttuurisesti määräytyneen kasvu- ja kasvatusprosessin. Kulttuurit muodostavat autonomisia rakenteita, joissa ihminen määrittelee itsensä. Eri kulttuureissa tietysti aina erilaisena (Kannisto 1994, 19-20.) Naturalismi ei kuitenkaan tyydytä ihmistä koska tosiasioihin palautuva ihmiskäsitys ei vastaa riittävästi ihmisen itseymmärrystä (Kannisto 1994, 24).

Verraten kulturalismia essentialismiin, jossa tärkeintä oli "objektiiviset mittapuut", kulturalismi asettaa yhteisöllisessä elämässä konstruoidut ja yhteisöllisesti ylläpidetyt normit "mittapuuksi". Kulturalismissa erityismerkitys annetaan kielelle, joka on autonominen normatiivinen järjestelmä. Se, että kieli on autonominen normatiivinen järjestelmä tarkoittaa sitä, että sanoja ja lauseita voidaan käyttää oikein tai väärin, samoin kuin lauseet voivat olla väärin muodostettuja tai sanamuodot ja vertaukset tilanteeseen tai tapahtumaan sopimattomia. Kulturalismissa kieli korvaa essentialismin yhden ja yleisen järjen ihmisen erottelevana tekijänä muusta luonnosta koska kieli sitoo yksilön yhteisöön sen käyttämän kielen kautta. (Kannisto 1994, 20-21).

Kulturalismia on kuitenkin kritisoitu siitä, että se johtaa kulttuurirelativismiin. Kulturalismin näkökulmasta minkään kulttuurin konstruoima kieli ja normatiiviset rakenteet eivät ole toinen toistaan oikeampi tai luonnollisempia, tämä johtaa siihen että normit ovat vain yhteiskunnallisesti vallitsevia tosiseikkoja jotka vaihtelevat

kulttuuripiiristä toiseen. Kaikkien kulttuurien ollessa yhtä "oikeassa". (Kannisto 1994, 22-23.) Kulturalismi siis asettaa ihmisen kulttuurin muodostamaan normatiiviseen järjestelmään mutta ei sitovasti koska eri kulttuurien normatiiviset järjestelmät nähdään kaikki yhtä arvokkaina (Kannisto 1994, 24).

Nämä kaikki vaihtoehdot ja normatiiviset järjestelmät tarjoavat ihmiselle useita mahdollisuuksia valita eri normien välillä oman normatiivisen järjestelmänsä. Koska valinta tapahtuu normien välillä, ei normeihin siis perustuen, näyttäytyy tämän valinnan tekeminen ja kaikki normatiiviset järjestykset perustavalla tavalla puutteellisina. Eksistentiaalinen kriisi tai paatos pohjautuu pitkälle tähän dilemmaan (Kannisto 1994, 24.)

Eksistentialismin näkökulmasta ihmisellä ei ole mitään määrättyä ideaalimallia, jonka kaltaiseksi hänen tulisi kasvaa tai kehittyä tai jota vasten hänen "ihmisyyttään" voisi tai tulisi arvioida. Sen sijaan jokainen ihminen rakentaa itse itselleen oman ihmisyytensä omien vapaiden valintojensa kautta. Mikään järjestys ei sido ihmistä, ei kosminen, ei yhteiskunnallinen tai luonnonjärjestyksään. Eksistentialismin näkökulmasta ihminen ei siis varsinaisesti "ole" mitään vaan on aina "tulossa" joksikin (Kannisto 1994, 24-25.) Jean-Paul Sartre (1965, 14) määrittelee eksistentialismin ensimmäiseksi periaatteeksi: *"Ihminen on vain sitä mitä hän itsestään tekee"*.

Eksistentialismi on tässä mielessä hyvin vapauttava ihmiskäsitys koska ihminen on aina vapaa valitsemaan oman elämänsä suunnan ja muuttamaan sen jos haluaa ja aloittamaan uudestaan aina uudestaan ja uudestaan. Ihminen asettaa itse itselleen omat ihanteensa ja päämääränsä sekä tavoitteensa ja ideaalinsa. Voisikin sanoa, että ihmistä määrittävä piiri on ihmisen määrittämättömyys (Kannisto 1994, 25.) Ihminen on kuitenkin vastuussa itsestään ja siitä mitä hän on (Sartre 1965, 14).

Eksistentiaalinen kriisi tai ahdistus pohjautuu tähän vapauden mahdollisuuteen koska se tuo mukanaan tavattoman määrän vastuuta. Ihminen on ikäänkuin pakotettu vapauteen ja luomaan oman maailmansa sekä itsensä ilman objektiivisia tai sitovia perusteita ja

mallikuvia. (Kannisto 1994, 26.) Mikään tunnettu moraalioppi tai normatiivinen järjestelmä ei voi osoittaa ihmiselle mitä hänen pitäisi tehdä (Sartre 1965, 23). Loppujen lopuksi ihmisellä ei ole mitään mihin vedota oikeuttaakseen valintojaan ja tämä voi tuntua ahdistavalta koska mitään pysyvää perustetta tai perustaa elämälle ei ole, lukuunottamatta muuta kuin se minkä sille itse annamme. Tällöin mikä tahansa valinta ongelmatilanteessa on yhtä hyvä kuin toinen valinta tai ratkaisu, kunhan se on tehty tietoisena ratkaisun perusteettomuudesta. (Kannisto 1994, 26-27.) Ihmisen tulee olla siis ehdottoman rehellinen itselleen tehdessään erilaisia päätöksiä ja ratkaisuja elämässään (Niemelä 2014, 184).

2.2.2 Humanistinen ihmiskäsitys

Humanismi-sanalla on monta eri merkitystä. Sillä voidaan viitata humanistiseen ajattelu- ja elämäntapaan, joka on syntynyt antiikin sofistojen ajatuksista noin 500 eaa. Humanismilla voidaan tarkoittaa myös humanistisia tieteitä kuten historiaa, kielitieteitä, kirjallisuutta, filosofiaa sekä taiteiden ja kulttuurin tutkimusta. (Salonen 2010, 95.) Humanisti-sana puolestaan alkujaan on tarkoittanut niitä renessanssiajan ajattelijoita, jotka keskiajan lopulla löysivät uudestaan antiikin sivistyksen ja omaksuivat siitä ihanteita itselleen (von Wright 1983, 16).

On vaikeaa kuvailla vain yhtä humanistista ihmiskäsitystä koska humanismi ei rajoitu aatteena pelkästään renessanssin aikaan ja sen ihanteisiin. Humanismi voi olla myös esimerkiksi kristillistä, marxilaista, buddhalaista, konservatiivista, eurooppalaista, naturalistista ja niin edelleen. Humanismi ei sitoudu mihinkään määrättyihin oppiaineisiin tai elämän alueihin. (Salonen 2010, 101.)

Yleistäen kuitenkin voidaan sanoa, että humanistinen ihmiskäsitys korostaa ihmisarvoa. Ihmisen ajatellaan olevan henkinen ja järjellinen olento jonka on tarkoitus kasvaa niin sanotuksi inhimilliseksi ihmiseksi, homo humanus. Tässä kehittämisessä ja kasvamisessa kasvatuksella on suuri tehtävä. Olennaista on ajatus siitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia ja vapaita. (Niemelä 2014, 180-181.) Humanismissa

korostetaan myös inhimillistä ajattelua, järjen käytännöllisyyttä, suvaitsevaisuutta ja ihmisyyttä. Humanismissa ajatellaan, että ihmisen tulisi kehittyä homo barbaruksesta, joka on biologinen ja barbaari, kohti homo humanusta, joka on sivistynyt ja kulttuurinen. Kasvatuksen tarkoituksena on opettaa siis laajakatseisuutta, suvaitsevaisuutta, ymmärtämistä ja halukkuutta parantaa maailmaa. Tärkeää on ihmisen oikeus ajatella itse. (Salonen 2010, 101.) Erityisarvo on ihmisoikeuksilla, Salosen (2010, 101) mukaan "*Humanismi ilman ihmisoikeuksia ei ole humanismia.*"

Humanismissa on tärkeintä ihmisen kunnioittaminen ja samalla yksilön kehitys. Humanistisen ihmisihanteen tavoitteena onkin yleisnero, monipuolisesti sivistynyt ihminen, yksipuolisen erikoismiehen sijaan. Tietynlainen täydellisyyden ihanne onkin siis ominaista humanistiselle ihmiskäsitykselle, tarkoittaen sivistynyttä ihmistä joka etsii totuutta ja arvostaa sitä ylitse kaikkien muiden auktoriteettien. Ihmisen erilaiset tiedot ja taidot muuttuvat sivistykseksi vasta kun ihminen toimii, ajattelee ja tavoittelee laajakatseisuutta, objektiivisuutta ja oikeamielisyyttä. (von Wright 1983, 16-17.) Humanistiset asenteet ja kysymykset ovat kuitenkin aina aikakauteen sidonnaisia ja jokaisen aikakauden tulisi pyrkiä itse löytämään vastaus siihen, mitä humanismi tarkoittaa heidän aikanaan (von Wright 1983, 152). Kysymys siitä, mitä humanismi on, on hyvin lähellä filosofisen antropologian peruskysymystä, mikä ihminen on. Laajemmin käsiteltynä vielä tämä kysymys muuttuu muotoon, mikä on ihmisen paikka maailmanjärjestyksessä. Humanismissa uskotaan ihmisen rajattomiin mahdollisuuksiin, eli ihmiselle ei ole asetettu rajoja vaan ne voi itse määrätä omalla tahdollaan. Tämä ajatus on hyvin läheistä sukua eksistentialismin ihmiskäsitykselle. (von Wright 1983, 174.)

Valistusfilosofian, joka syntyi 1700-luvulla, korostaa ihmisoikeuksia, yksilön vapautta, yhteiskunnallista vapautta sekä luonnontieteitä ja koulutusta (Salonen 2008, 256). Valistusfilosofia on von Wrightin mukaan (1983, 152) uushumanismia, erotuksena renessanssin humanismiin. Valistusfilosofian hedelminä voidaan ajatella Ranskan vallankumouksen seurauksena syntyneitä ihmisoikeuksien julistusta ja myöhemmin Yhdistyneiden kansakuntien vuonna 1948 tuottamaa ihmisoikeuksien julistusta

(Salonen 2010, 97).

2.3 Luonnontieteellisesti painottuneet ihmiskäsitykset

2.3.1 Biologinen ihmiskäsitys

Biologinen ihmiskäsitys on syntynyt Charles Darwinin työn ansiosta. Hänen teoriansa evoluutiosta eli luonnon kehityksestä, oli pohjana biologisen ihmiskäsityksen syntymiselle vaikka Darwin ei pääteoksessaan "Lajien synty" käsitellyt suoranaisesti ihmislajin alkuperää. Darwinin myöhemmin ilmestynyt teos "Ihmisen polveutuminen" ja "Tunteiden ilmeneminen ihmisessä" loivat varsinaisen alun biologiselle ihmiskäsitykselle, koska näissä teoksissa Darwin toi esille ajattelunsa, jonka mukaan ihmisellä on samat yhteiset kantavanhemmat kuin apinoilla, jotka ovat rakenteeltaan lähimpänä ihmisiä. (Lagerspetz 2009, 6-7.)

Biologisessa ihmiskäsityksessä ihminen käsitetään eläinlajiksi muiden eläinten joukossa. Geneettisesti ihminen ja simpassi ovatkin 98,4%:sti samanlaisia eli ihmisen ja simpassin välinen ero on hyvin vähäinen tässä mielessä. Tosin ihmisen ja simpanssin aivoissa ja aivojen toiminnassa onkin sitten hyvin suuri ero. (Lagerspetz 2009, 7.) Ihmislajin erityispiirre on kuitenkin kulttuuri, joka erottaa sen muista lajeista. Kulttuurin taustalla vaikuttaa ihmisen biologiset ominaisuudet kuten oppimiskyky, muisti, kommunikaatiokyky sekä sosiaalinen vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa. (Lagerspetz 2009, 7.)

2.4 Uskonnollisesti painottuneet ihmiskäsitykset

Kristinuskon ja islamin lisäksi tarkastelen vertailun vuoksi itämaisten uskontojen ihmiskäsityksiä yleispiirteisesti.

Teologiset ihmiskäsitykset ovat joutuneet kovan kritiikin kohteeksi viimeisen 200 vuoden aikana kun mekanistinen maailmankuva ja evoluutiobiologia kehittyivät. Traditionaalinen teologinen ihmiskäsitys länsimaissa oli ankkuroitu vahvasti kristilliseen teologiaan ja antiikin filosofiaan. (Visala 2010, 257-258.) Ihminen erotettiin muusta luonnosta ja luontokappaleista kuten eläimistä ja kasveista ja sen takia ihmisen käyttäytymistä ei ajateltu voitavan selittää luonnonlaeilla tai vaistoilla kuten eläimillä. Ihmisen erityiskyvyt kuten järki, tietoisuus ja moraalinen vastuu nähtiin perustuvan ihmisen sieluun. Sielun puolestaan ajateltiin olevan se tekijä, joka tekee ihmisestä Jumalan kuvan. (Visala 2010, 258.) Ihmisen erityisyys ja ajattelu ihmisestä Jumalan kuvana on pohjautunut ihmisen tietoisuuteen itsestään ja ympäristöstään, kielen eli kykyyn käyttää symboleita, ihmisen rationaalisuuteen eli järkeen sekä ihmisen moraaliseen käyttäytymiseen ja valintoihin. Mikään näistä piirteistä ei kuitenkaan muodosta todellista eroa eläimen ja ihmisen välillä. Ihmisen kyvyt ovat tietysti paljon pidemmälle kehittyneet kuin millään muulla eläinlajilla mutta ne pohjautuvat kuitenkin selkeästi sellaisille perustaville kyvyille ja taipumuksille, joita on myös ihmisen sukulaislajeilla ja muilla eläinlajeilla. (Visala 2010, 263-264).

2.4.1 Kristinuskon ihmiskäsitys

Kristittyjä on maailmassa noin 2,4 miljardia ja kristittyjen lukumäärä on pysynyt melko tasaisena viimeisen kymmenen vuoden aikana tilastollisesti (Kirkon tiedotuskeskus 14.3.2014). Kristillinen ihmiskäsitys korostaa ihmisen suhdetta kristinuskon jumalaan. Ihmisen tarkoitus on olla yhteydessä jumalaan koska ihminen nähdään jumalasta johdettuna, jumalan "kuvana". Kristinuskossa tärkeä ajatus on myös ihmisen alkuperäinen viattomuus luomakunnassa. Ihmiset menettivät tämän viattomuuden syntiinlankeemuksen myötä ja ihmisten ajatellaan olevan sen takia jotenkin perisyntisiä ja pahuus kuuluu sen takia ihmisen nykyolemuksen. (Niemelä 2014, 182.)

Kristittyjen Raamatussa lukee Vanhassa Testamentissa suoraan ihmisen jumalallinen alkuperä ensimmäisessä Mooseksen kirjassa. Ihminen on tehty Jumalan kuvaksi, luotu maan tomusta, ja hänelle on annettu kaikki maanpäällä ja meressä ja ilmassa liikkuvat

eläimet hallittavaksi sekä kaikki puut ja muut kasvit. (Raamattu VT 1992, 8.) Naisen alkuperä selitetään ensimmäisessä Mooseksen kirjassa myös, Jumala vaivutti ihmisen syvään uneen ja otti hänen nukkuessaan yhden hänen kylkiluistaan josta Jumala teki naisen (Raamattu VT 1992, 9). Tällöin nainen ja mies olivat vielä ikäänkuin synnittömiä kunnes käärme houkutteli naisen maistamaan hedelmää hyvän ja pahan tiedon puusta, josta nainen tarjosi myös miehelle. Näin ihminen sai käsityksen hyvästä ja pahasta ja Jumala suuttui hänelle ja karkotti hänet paratiisista ankaraan maailmaan. (Raamattu VT 1992, 9-10.)

Uudessa Testamentissa Matteuksen evankeliumissa Jeesus asettaa ehtoollisen, jolloin luodaan keino päästä eroon perisynnistä symbolisesti syömällä ja juomalla Jeesuksen ruumis ja vero, eli leipää ja viiniä. Symbolisesti ehtoollisessa vuodatettu Jeesuksen veri antaa anteeksi kaikki synnit. (Raamattu UT, 1992, 49.) Tämä tosin sitoo ihmisen seurakuntaan ja kirkkoon, joka toimii pyhänä paikkana, jossa ihminen voi vapautua perisynnin kahleista (Niemelä 2014, 182).

2.4.2 Islamin uskonnon ihmiskäsitys

Islamin uskonto on maailman toiseksi suurin uskonto ja sillä on kannattajia noin 1,7 miljardia henkilöä (Kirkon tiedotuskeskus 14.3.2014). Islamissa annetaan erityisarvo sen perustajalle Mohammedille ja islamin pyhälle kirjalle Koraanille. Islamilainen ihmiskäsitys pohjautuu islamin uskonnon ihmiselle asettamiin velvollisuuksiin, kuten jatkuvaan rukoiluun, ajoittaiseen paastoamiseen ja kerran elämässään ihmisen on tehtävä pyhiinvaellusmatka. Toinen tärkeä osa islamilaista ihmiskäsitystä on uskontunnustus koska Koraanin mukaan vain "oikein uskovat" pääsevät paratiisiin ja "väärin uskovat" joutuvat helvettiin. Tässä ajattelussa näkyy islamin saama vaikutus kristinuskosta ja juutalaisuudesta. (Niemelä 2014, 182-183.)

Islamin uskonnossa oppia määrittelee Koraani ja sunna sekä yhteisön yhtämielisyys asiasta (*ijmá'*) ja analogiapäätelmät (*qiyás*), joita johdetaan näistä kolmesta muusta lähteestä. Alunperin uskonnollinen auktoriteetti oli profeetta Muhammad mutta hänen

kuolemansa jälkeen 800-luvun puolivälissä uudeksi auktoriteetiksi nousivat uskonnolliset oppineet, joita sanotaan imaameiksi. (Hämeen-Anttila 2004, 88-89.) Koraania pidetään islamilaisessa kulttuurissa erittäin korkeassa asemassa ja sen ajatellaan olevan suoraan Jumalan omaa puhetta. Koraanin sisältämät asiat ovat siis lopullisia totuuksia, ikuisia ja muuttumattomia. Ihmiset voivat toki tulkita Koraania eri tavoilla mutta näiden erilaisten tulkintojen ei koeta olevan keskenään ristiriidassa vaan kyse on Koraanin jumalallisesta luonteesta. Koraani ei voi olla väärässä vaikka ihmiset tulkitsevatkin sitä eri tavalla. (Hämeen-Anttila 2004, 90.) Sunnalla tarkoitetaan profeetta Muhammadin elämäntapaa, jota pidetään ihmisille esikuvana. Muslimien tulisikin omassa elämässään pyrkiä tekemään samanlaisia valintoja ja päätöksiä kuin Muhammad teki aikoinaan (Hämeen-Anttila 2004, 97.) Islamissa yhteisön yksimielisyys jostain ongelmasta tai kysymyksestä on luonnollisesti vain teoreettinen, tuskin on sellaista tilannetta jossa kaikki muslimit olisivat täysin samaa mieltä jostain asiasta. Useimmiten yksimielisyydellä tarkoitetaan, että johtavat uskonoppineet ovat yksimielisiä jostain kysymyksestä. (Hämeen-Anttila 2014, 102.) Analogian käytöstä esimerkkinä on vaikkapa Jumalan kielto viinin juomista kohtaan. Koska viski, olut ja muut alkoholijuomat sisältävät viinin keskeisintä elementtiä eli alkoholia, joka juovuttaa, analogiaa käyttämällä voidaan ajatella, että Jumala kielsi myös muutkin juovuttavat juomat kuin viinin. (Hämeen-Anttila 2014, 103.)

Näiden seikkojen vuoksi ei ole aina helppo sanoa yksityiskohtaisesti, että mikä on islamin kanta johonkin ongelmaan tai kysymykseen. Eri imaameilla on luonnollisesti eri kantoja. Islamin tärkeimmät peruskohdat ovat kuitenkin yleisesti hyväksytty niin sunna- kuin shiiamuslimien välillä. Näitä kutsutaan islamin viideksi peruspilariksi (*arkán*). Ne ovat uskontunnustus. Rukous, paasto, almuvero sekä pyhiinvaellus. Islamissa korostuukin ihmiskäsityksen näkökulmasta enemmän oikeintoimiminen kuin oikeinuskominen, vaikkakin tämä on otettava pienellä varauksella. Perusopinkappaleiden suhteen islamissa ollaan todella tarkkoja oikeasta ja väärästä uskosta. (Hämeen-Anttila 2014, 108-109.)

2.4.3 Itämaisten uskontojen ihmiskäsityksiä

Buddhalaisuus syntyi noin 400-luvulla eaa. Intiassa Siddhatha Gautama-nimisen perustajan toimesta vaikkakin tarkkoja tietoja historiallisista syntyvaiheista on jossain määrin vaikea saada. Buddhalainen traditio on luonnollisesti monimuotoista, ottaen huomioon sen pitkän historian mutta pinnallisten eroavaisuuksien pohjalla on kuitenkin tunnistettavissa yhteinen perusajatus. Kaikkien buddhalaisuuden haarojen voidaan nähdä lähtevän samoista perustajatuksia ja pyrkien kohti sellaista hengellistä ja moraalista kehitystä joka antaa yksilölle tyydyttävän elämän ja rauhan. Tavoitteena on valaistuminen. (Rotem 1997, 54.) Buddhalainen näkökulma ihmiselämään ja inhimilliselle olemassaololle on se, että mikään ei ole pysyvää. Kaikki muuttuu ja mikään ei kestä ikuisesti. Tästä käytetään käsitettä *dukkha*. Tarkoituksena on kuitenkin tämän asiantilan tajuamisen myötä pyrkiä pääsemään eroon dukkhasta pääsemällä nirvanaan. (Rotem 1997, 68-69.) Nirvanaa tavoitellaan pääasiallisesti meditaation avulla ja noudattamalla buddhalaista etiikkaa, joka koostuu viidestä eri säännöstä:

1. Ei saa tappaa eikä hävittää elämää
2. Ei saa ottaa sellaista mitä toinen ei anna.
3. Ei saa hankkia vääryydellä aistillisia nautintoja (tarkoittaen siveettömyyttä).
4. Ei saa tehdä vääryyttä puhumalla.
5. Ei saa käyttää päihteitä, jotka sumentavat tajunnan. (Rotem 1997, 76-77.)

Buddhalaisuudessa vaikuttaa myös käsitys elämän ja kuoleman kiertokulusta, *samsarasta*, tarkoittaen sitä, että kaikki elävät olennot syntyvät yhä uudelleen (Rotem 1997, 72).

Kungfutselaisuus on vaikuttanut Kiinan sivilisaatioon ja kiinalaisen ajattelutapaan luultavasti enemmän kuin mikään muu uskonto. Kungfutselaisuus perustuu vuosina 551-479 eaa. eläneen Kungfutsen ajatuksiin ja teokseen Keskustelut, jonka Kungfutsen oppilaat kokosivat kirjaksi hänen kuolemansa jälkeen. (Stevenson & Haberman 1998, 25-26). Kungfutselaisuudessa keskitytään enimmäkseen ihmisten perushyvinvointiin

eikä niinkään etsitä vastauksia ympäröivään luontoon tai maailmankaikkeuteen. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta Kungfutse painotti sellaista hallintoa ja yhteiskuntaa, jossa huolehdittaisiin tavallisten ihmisten hyvinvoinnista ja harmonisesta yhteiselosta kansalaisten kesken. (Stevenson & Haberman 1998, 26.) Kungfutsen ihmiskäsitys on pohjimmiltaan hyvin optimistinen ja painottaa ihmisten potentiaalia saavuttaa uusia asioita. Itseasiassa yleisesti tarkasteltuna useimpien kiinalaisten filosofioiden tavoitteena on auttaa ihmisiä tulemaan viisaiksi. Kungfutsen mukaan jokainen ihminen on potentiaalisesti viisas, tai tietäjä, tarkoittaen tässä yhteydessä henkilöä, joka käyttäytyy äärimmäisen hyvántahtoisesti muita kohtaan. Tässä on tosin tärkeä erottaa ihmisten potentiaali viisauteen ja ihmisten olemassaolon faktuaalinen tilanne. Käytännössä hyvin harva ihminen toimii viisaasti ja hyvántahtoisesti kaikkia kohtaan. (Stevenson & Haberman 1998, 28.)

Kungfutse sanoi kuitenkin hyvin vähän suoraan mitään ihmisistä tai omasta ihmiskäsityksestään mutta on kuitenkin selvää, että kungfutselaisuudessa painotetaan, sitä että vaikka ihmiset eivät pysty itse valitsemaan, että minkälaisessa tilanteessa tai ympäristössä he elävät, niin ihmiset pystyvät kuitenkin aina valitsemaan, että *miten* he elävät elämänsä tilanteesta riippumatta. Kungfutse siis uskoi ihmisten vapaaseen tahtoon. (Stevenson & Haberman 1998, 28-29.) Kungfutselaisuudessa ajatellaan ihmisten olevan pohjimmiltaan samanlaisia, erot johtuvat ihmisten erilaisista olemisen tavoista. Tämä tarkoittaa pohjimmiltaan sitä, että ihmiset ovat äärimmäisen mukautuvaisia ja ihmisistä voi tulla minkälaisia tahansa. Kungfutsen mukaan ympäristöllä ja elämäntavoilla on suuri merkitys siihen, minkälaisia ihmisiä meistä kasvaa. Vaikka Kungfutse kuitenkin selkeästi painotti, että ihmiset ovat pohjimmiltaan samanlaisia, hän ei selventänyt, että onko ihmisten perusluonne "hyvä" vai "paha", mikä johti kiivaisiin väittelyihin myöhemmin kungfutselaisuuden piirissä. (Stevenson & Haberman 1998, 29-30.)

Hindulaisuus on hyvin monimuotoinen uskonto ja onkin haastavaa esitellä sen peruseriaatteita, koska sillä ei ole selkeää perustajaa, perustusajankohtaa tai keskeisiä

hindulaisuutta määrittelevää kirjallisuutta. Hindulaisuus onkin käsitteenä pitkälti länsimainen luomus, jolla on voitu helposti viitata useimpien Etelä-Aasian niemimaan ihmisten hallitsevaan uskontoon. Tässä mielessä onkin vaikeaa esitellä hindulaisuuteen liittyviä ihmiskäsityksiä, koska hindulaisuuden ajatellaan ilmenevän enemmän ihmisten tavassa käyttäytyä kuin kirjoitetuissa teksteissä. Näistä ongelmista huolimatta Upanisadeja voidaan pitää yhtenä hindulaisuuden tärkeimmistä teksteistä. (Stevenson & Haberman 1998, 45.) Hindulaisuudessa tärkeä käsite on *brahman*, joka on johdettu sanskriitin kielestä ja tarkoittaa kasvamista tai laajentumista (Stevenson & Haberman 1998, 47). Hindulaisuudessa brahmanilla tarkoitetaan kaiken olevaisen ja todellisuuden pohjimmaista ykseyttä keskenään. Aikojen alussa ei ollut muuta kuin brahman, joka tunsu itsensä yksinäiseksi ja jakaantui kahtia, mieheksi ja naiseksi, jotka alkoivat lisääntyä ja täyttivät maailmankaikkeuden monimuotoisuudella. (Stevenson & Haberman 1998, 48.) Tämä ajatus muistuttaa hyvin paljon nykyistä alkuräjähdysteoriaa sillä erotuksella, että Upanisadeissa kerrotaan miksi brahman, tai maailmankaikkeus, lähti laajenemaan (Stevenson & Haberman 1998, 48). Tämän ajatuksen pohjalta Upanisadeissa ja hindulaisuudessa ajatellaan, että kaikki ihmiset ovat sukua keskenään mutta myös kaiken muun olevaisen kanssa. Ihminen on perustavalla tavalla yhteydessä maailmankaikkeuteen koska olemme syntyneet kaikki brahmanin vaikutuksesta, tosin tässä vaiheessa käytetään käsitettä *atman* kuvaamaan ihmisen perustavanlaatuista yhteyttä todellisuuteen ja kaikkeen olevaiseen. (Stevenson & Haberman 1998, 50-51.) Upanisadeissa kirjoitetaan myös hindulaisuudelle tärkeästä ihmiskäsityksestä, jonka mukaan ihmiset reinkarnoituvat aina kuoleman jälkeen uuteen elämään. Ihmisten ajatellaan syntyvän kuoleman jälkeen uudestaan toisessa kehossa ja jatkavan tätä kiertokulkua uudestaan ja uudestaan. (Stevenson & Haberman 1998, 52.)

2.5 Holistinen ihmiskäsitys

Holistisessa ihmiskäsityksessä ihmisen olemassaolon perusmuodoiksi määritellään:

- tajunnallisuus (psykykkis-henkinen olemassaolo)
- kehollisuus (olemassaolo orgaanisena tapahtumana)

- situationaalisuus (olemassaolo suhteina todellisuuteen) (Rauhala 2005, 32.)

Niemelä (2014, 13) esittää samanlaisen jäsennyksen ihmisen ontologisesta perustasta kuin Rauhala mutta nimeää olemisen perusmuodot fyysiseksi (kehollisuus), psyykkiseksi (tajunnallisuus) ja sosiaalseksi (situationaalisuus) ulottuvuudeksi, jotka ovat käytännössä samat kuin Rauhalan ulottuvuudet mutta vain eri nimiset. Käytän jatkossa näitä käsitteitä rinnakkain, samaa tarkoittavassa tarkoituksessa.

Fyysisyys tai kehollisuus ihmisen olemisen perusmuotona tarkoittaa sitä, että ihminen on olemassa osana maailmaa orgaanisen elämänsä muodostaman puolensa kautta. Tämä on kokonaisvaltainen ajattelutapa ihmisen kehollisesta puolesta siinä mielessä, että vaikka ihmiseltä puuttuisi joitain sisäelimiä tai hänellä olisi muutoin vajavaiset elintoiminnot niin pidämme häntä silti ihmisenä. Vasta kuoleman jälkeen tämä ihmisen kehollisuus lakkaa. (Rauhala 2005, 33.) Fyysisyys on varsin konkreettinen ihmisen olemisen puoli koska orgaaniset tapahtumat eivät ole symbolisia, sydän, lihakset, keuhkot ja muut kehon osat toimivat varsin konkreettisesti sydän pumpaten verta, lihakset supistuen ja keuhkot vetäen happea. (Rauhala 2005, 38-39.)

Psyykkisyys tai tajunnallisuus ihmisen olemisen perusmuotona tarkoittaa sitä, että mielen avulla ja kautta pystymme ymmärtämään, tietämään, tuntemaan, uskomaan jne. erilaisia ilmiöitä ja asioita. Vaikka siis havainto tehtäisiinkin keholla. Mielen avulla pystymme luomaan merkityssuhteita joidenkin objektien ja ilmiöiden välillä. Nämä merkityssuhteet muodostavat lopulta verkoston, joista syntyy maailmakuva sekä itsekäsitys. (Rauhala 2005, 34-35.)

Sosiaalisuus tai situationaalisuus ihmisen olemisen perusmuotona tarkoittaa sitä, että ihminen on jatkuvasti kosketuksessa ja vuorovaikutuksessa tähän maailmaan jossa elämme. Situaatiota voidaan sanoa myös elämäntilanteeksi. Situaatioon kuuluu esimerkiksi sellaisia osa-alueita kuin yhteiskunnalliset ja maantieteelliset tekijät, kulttuurin vaikutus jotka ovat jossain määrin yhteisiä kaikille ihmisille. Sen sijaan kunkin henkilökohtaiset ystävyysuhteet, mahdollinen aviopuoliso, status työpaikalla

jne. ovat enemmän henkilökohtaisia tilanteiden tekijöitä. Situationaalisuus tai sosiaalisuus on olemassa jo ennen ihmisen syntymää ja se voidaan siten ajatella olevan aivan yhtä välttämätön ja tärkeä ihmisenä olemisen ontologinen perustekijä kuin kehollisuus ja tajunnallisuus. (Rauhala 2005, 33-34.)

Situationaalisuuteen liittyy ihmisen olemassaolon kietoutuneisuus todellisuuteen oman elämäntilanteensa kautta. Situationaalisuus koostuu rakennetekijöistä eli komponenteista. Osaan komponenteista ihminen ei ole itse voinut vaikuttaa. Ihminen ei ole voinut valita vanhempiaan, geenejään tai rotuaan. Osaan komponenteista ihminen puolestaan pystyy vaikuttamaan ja valitsemaan itse, kuten esimerkiksi oman aviopuolisonsa, ystävänsä, ja harrastuksensa sekä ammatinsa. (Rauhala 2005, 41-42.) Komponentit voidaan jaotella myös konkreettisiin ja ideaalisiin komponentteihin. Konkreettisia komponentteja ovat esimerkiksi maantieteelliset ja ilmastolliset olot, yhteiskunnan rakentama infrastruktuuri ja luonto. Ideaalisia komponentteja puolestaan ovat esimerkiksi arvot ja normit, erilaiset uskonnot ja aatteet sekä taide. (Rauhala 2005, 42.) Situationaalisuuden merkitys näkyy erityisesti silloin kun ihmisiin viitataan heidän tilanteensa kautta. Arkikielessä tämä tarkoittaa sitä, että ihmiset ovat isiä, äitejä, lapsia, opettajia, oppilaita jne. Tällöin tilanteesta on tullut osa ihmisen identiteettiä joissain tapauksissa. (Rauhala 2005, 44-45.)

3. Elämänkatsomustieto perusopetuksessa

3.1 Elämänkatsomustiedon historia

Elämänkatsomustiedon juuret oppiaineena suomalaisessa yhteiskunnassa voidaan nähdä jatkumona lähtien valistusajan ajatuksista, joista tärkeimpänä on uskonnon vapaus. Ensimmäinen ilmentymä näistä ajatuksista oli vuonna 1903 Suomen Sosiaalidemokraattisen puolueen perustaminen, jonka yhtenä päätavoitteena oli valtion ja kirkon erottaminen toisistaan. (www.et-opetus.fi 2014)

Vuonna 1921 kouluhallituksen ylijohtaja Mikael Soininen valmisti lakia kansakouluopetuksen perustaksi, jonka pohjalta kouluhallitus esitti, että kansakoulussa katsomusaineita opetettaisiin kolmijakoisesti. Ensinnäkin opetettaisiin oppilaiden enemmistön mukaista uskonnon opetusta, kaikille oppilaille pakollista siveysoppia ja koulun uskonnon opetuksesta vapautetuille oppilaille uskonnon historian opetusta. Esitys jäi kuitenkin lepäämään kesän 1922 eduskuntavaalien yli. Kirkkokunnat kuitenkin aktivoituivat tänä aikana ja vastustivat suuresti siveysopin opettamista, koska sen pelättiin korvaavan uskonnon opetuksen opetussuunnitelmassa. (Salmenkivi, Elo, Tomperi & Ahola-Luttila 2007, 128.) Lisäksi Suomen kansan siveellisyyden pelättiin rapistuvan jos kaikille ei opetettaisi kristillisyyteen perustuvaa siveysoppia (www.et-opetus.fi 2014). Syyskuussa 1922 valtioneuvosto antoi uuden esityksen, jossa siveysoppi opetettaisiin ainoastaan koulun uskonnon opetuksesta vapautetuille oppilaille ja muille se olisi vapaaehtoinen oppiaine. Eduskunnan sivistysvaliokunta poisti mahdollisuuden opettaa siveysoppia vapaaehtoisena oppiaineena oppilaalle ja lisäsi sen nimeen uskonnon historian. Oppiaineen nimeksi tuli siis siveysoppi ja uskonnon historia. Tämän jaottelun perusteella Suomessa opetetaan edelleen katsomusaineita vaikka oppiaineiden nimet ovatkin vaihtuneet. (Salmenkivi ym. 2007, 129.)

Vasta vuonna 1981 esitettiin, että jos lukiossa on kolme oppilaista, jotka on vapautettu

uskonnon opetuksesta, heille opetettaisiin uskonnon sijasta etiikkaa (www.et-opetus.fi 2014). Uuden oppiaineen nimeksi ehdotettiin etiikkaa ja se oli ensimmäinen uskontojen historian ja siveysopin oppimäärä jossa ei ollut uskonnollista viitekehystä (Salmenkivi ym. 2007, 133-134). Elämäkatsomustiedon opetus alkoi varsinaisesti vasta vuoden 1985 syksyllä kun kouluhallitus oli päättänyt elämäkatsomustiedon oppimäärästä. (Elo 1992, 18.)

3.2 Elämäkatsomustieto oppiaineena

Perusopetuslaissa määrätään, että uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomalle oppilaalle opetetaan elämäkatsomustietoa ja perusopetuksen järjestäjän tulee elämäkatsomustiedon opetusta, jos opetukseen oikeutettuja oppilaita on vähintään kolme. (Perusopetuslaki 2003.) Opetussuunnitelman perusteet on kansallinen kehys, jonka pohjalta paikallinen opetussuunnitelma laaditaan. Opettajan tulee työssään noudattaa opetuksen järjestäjän vahvistamaa opetussuunnitelmaa. (Opetushallitus 2004, 10.)

Perusopetuksen arvopohjana toimii viisi erilaista lähtökohtaa. Nämä lähtökohdat ovat ihmisoikeudet, kaikkien ihmisten tasa-arvoisuus, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden säilyttäminen sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Perusopetuksen tarkoituksena on edistää yhteisöllisyyttä, vastuullisuutta sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista. Opetuksen perustana on suomalainen kulttuuri ja opetuksessa on otettava huomioon kansalliset ja paikalliset erityispiirteet sekä kansalliskielet, kaksi kansankirkkoa sekä vähemmistökansanosat. Opetuksen tulee olla myös poliittisesti sitoutumatonta ja uskonnollisesti tunnustuksetonta. (Opetushallitus 2004, 14.)

Elämäkatsomustiedon osalta perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sanotaan, että elämäkatsomustieto on oppiaineena monitieteinen kokonaisuus. Elämäkatsomustiedon kokonaisuus yhdistelee filosofiaa sekä yhteiskunta- ja

kulttuuritieteitä. Elämänkatsomustiedon opetuksessa erilaisia katsomuksia, inhimillisiä käytäntöjä ja niitä koskevia merkityksiä tarkastellaan yksilöiden, yhteisöjen ja kulttuuriperinnön vuorovaikutuksen tuloksina. Ihmiset puolestaan ymmäretään kulttuuria luoviksi ja samalla uusintaviksi toimijoiksi. Samalla elämänkatsomustiedossa ihminen nähdään omaa maailmaansa tutkivaksi henkilöksi. Tärkeää on myös ihmisen kyky aktiivisesti ohjata omaa elämäänsä. Tarkoitus on kasvattaa oppilaista itsenäisiä, suvaitsevaisia ja vastuullisia ihmisiä. Sekä kasvattaa oppilaista täysivaltaisia demokraattisen yhteiskunnan jäseniä. (Opetushallitus 2004, 216.)

Elämänkatsomustieto pohjautuu oppiaineena sekulaariin humanismiin, jonka alle on kerätty erilaisia liberaalis-humanistisia sisältöjä. Nämä sisällöt eivät kuitenkaan ole muodostaneet johdonmukaista ja kattavaa sisällöllistä perusajatusta. Vaikka valistusfilosofiaan ja tieteelliseen ajatteluun on sitouduttu ajatusten tasolla. Valistukseen sitoutumisen takia elämänkatsomustiedossa on korostettu ihmisoikeuksia, velvollisuus-etiikkaa, demokratiaa sekä liberaaleja arvoja. (Kotkavirta 2007, 115-116.)

Elämäncasvatustiedon tavoitteet oppiaineena muistuttavat jossain määrin peruskoulun yleisiä kasvatustavoitteita, joissa on myös tarkoituksena tukea oppilaiden kasvua, identiteetin rakentumista sekä kykyä toimia itsenäisesti yhteiskunnan jäsenenä. Samantyyllisiä tavoitteita on myös muissa oppiaineissa, kuten filosofiassa, äidinkielessä ja historiassa. Elämänkatsomustiedon identiteetti ja merkitys oppiaineena voidaankin ajatella olevan johdettavissa suoraan "elämänkatsomuksen"-käsitteestä, jolloin elämänkatsomustiedon tehtävä oppiaineena on tarkastella, että miten elämänkatsomus vaikuttaa ihmisen elämään, miten se rakentuu ja mitä se pitää sisällään sekä miten elämänkatsomuksia voi lähestyä kriittisesti ja tieteellisesti. Tällöin vaikka monet muutkin oppiaineet antavat palasia oppilaiden elämänkatsomuksen kehittymiselle, ainoastaan elämänkatsomustieto muodostaa katsomuksellisen tiedon kokonaisuuden, jos tarkastelun ulkopuolelle jätetään uskontokuntasidonnaiset katsomusaineet. (Tomperi 2003, 10-11.)

4. Tutkimustehtävät

Tutkimukseni tehtävä on selvittää millaista ihmiskäsitystä elämäkatsomustiedon oppikirjoissa opetetaan ja millainen ihmiskäsitys niistä välittyy oppilaalle tai lukijalle. Tehtävänä on aineiston avulla esitellä, eritellä ja analysoida oppikirjojen sisältämää ihmiskäsitystä. Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää oppiaineista käytävässä keskustelussa ja päätöksenteossa oppiaineiden tulevaisuudessa ja opetussuunnitelmien suunnittelussa sekä elämäkatsomustiedon oppiaineen kehittämisessä.

Minua kiinnostaa, että minkälaiseen filosofiseen tai jonkin muun tieteenalan traditioon ja ihmiskäsitykseen elämäkatsomustiedon oppikirjojen ihmiskäsitys pohjautuu. Mahdollistahan on myös, se että oppikirjoissa esiintyy jonkinlainen synteesi useista eri koulukunnista ja tieteenaloista. Tarkoitukseni on tarkastella, että minkälaiseen filosofiseen tai uskonnolliseen perinteeseen viittaavia teorioita tai näkemyksiä opetetaan elämäkatsomustiedon oppikirjoissa.

Jatkotutkimuksia ajatellen koska perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet uudistuvat vuonna 2016 ja siinä samalla luonnollisesti myös elämäkatsomustiedon oppiaineen sisällöt ja tavoitteet ja sitä kautta oppikirjat, tämä tutkimus tarjoaa mahdollisen vertailla seuraavan opetussuunnitelman aikana tehtyjen oppikirjojen ihmiskäsitystä tämänhetkiseen opetussuunnitelmaan. Oppikirja kun on aina aikakauteensa tuote ja heijastelee ympäröivää yhteiskuntaa ja opetussuunnitelmaa.

Tutkimuksessani on kaksi päätutkimuskysymystä, joiden pohjalta tutkin elämäkatsomustiedon oppikirjoja:

1. Millaisia ihmiskäsityksiä elämäkatsomustiedon oppikirjat sisältävät?
2. Miten hyvin oppikirjat noudattavat perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita ihmiskäsitysten osalta?

5. Tutkimuksen toteutus

5.1 Oppikirjat aineistona

Oppikirjalla tarkoitetaan kirjaa, joka on laadittu opetustarkoitukseen (Lappalainen 1992, 11). Oppikirjat ovat aina yhteydessä opetettavan tieteenalan sisältöihin, niissä pyritään tiivistämään tieteenalan keskeiset sisällöt opetuksen sisällöiksi. Tämä näkyy luonnollisesti oppikirjojen sisällöissä mutta myös esimerkiksi siinä miten oppikirjoissa kuvataan erilaisia ilmiöitä ja minkälaisia käsitteitä käytetään. Oppikirjat eroavat kuitenkin tieteellisestä teksteistä siinä, että oppikirjat eivät perustele valintojaan ja rajauksiaan oppiaineen sisältöjen suhteen. (Karvonen 1995, 206-207.) Oppikirjat edustavatkin useimmiten oppialansa alkeis- ja perustietoa (Häkkinen 2002, 11). Oppikirjassa käsiteltävien aiheiden valinta ei ole sidoksissa pelkästään oppiaineeseen liittyvän tieteenalan kehitykseen vaan oppikirjojen sisältöä säädellään myös opetussuunnitelmilla (Karvonen 1995, 208). Vaikkakaan oppikirjoja ei enää nykyään tarkasteta Opetushallituksen toimesta, että noudattavatko ne opetussuunnitelmaa vai eivät (Hiidenmaa 2003, 217). Oppikirjan voikin periaatteessa kirjoittaa ja julkaista kuka tahansa, joten opettajien on arvioitava itse, että mitä oppikirjoja kannattaa hyödyntää opetuksessa. Opettajilla on nykyään periaatteessa mahdollisuus valita opetuksessa käytettävät kirjat (Häkkinen 2002, 78-79).

Koska oppikirjat ohjaavat koulujen työtä ja oppijan ajattelua niille on asetettu erityisvaatimuksia kuten selkeys, havainnollisuus ja värikkyys (Hiidenmaa 2003, 216). Johtuen koventuneesta kilpailusta ja nopeutuneesta kehityksestä oppikirjojen keskimääräinen käyttöikä on nykyään 3 - 4 vuotta (Lappalainen 1992, 14). Oppikirjoja tarkastellaan usein myös kolmen eri tekijän valossa, jotka ovat oppikirjan sisältö, pedagogiset näkökohdat ja oppikirjan luettavuus. Käytännössä kuitenkin oppikirjojen tekijät eivät voi rajattomasti panostaa näihin kaikkiin osa-alueisiin koska oppikirjojen

tekijöillä sekä niiden käyttäjillä eli opettajilla ja oppilailla on käytössään rajalliset resurssit ja aika. Tämän takia onkin tyypillistä, että oppikirjoissa käsiteltävien asioiden kirjo on hyvin laaja. Oppikirjoissa joudutaankin tekemään aina kompromisseja sen suhteen, että mitä asioita niissä käsitellään ja kuinka syvällisesti. Oppikirjan luoma kokonaiskuva oppiaineesta tulisikin olla olennaisiin asioihin keskittyvä ja yleistajuinen. Samalla oppikirjan tekijän on pidettävä huolta siitä, että oppikirjan kokonaiskuvasta ei tule yksipuolinen. (Häkkinen 2002, 81-86.)

Oppikirjat ovat luultavasti käytetyin oppimateriaali. Oppikirjat ovatkin alkaneet ohjamaan oppituntien kulkua, läksyjen tekoa ja oppilaiden ajankäyttöä (Karvonen 1995, 12). Oppikirjoja hyödynnetään usein opetuksessa kaavamaisesti, luetaan oppikirjan uutta asiaa käsittelevä kappale, alleviivataan keskeiset käsitteet, jonka jälkeen siirrytään työkirjan tehtäviin, tarkastetaan ja annetaan kirjasta kotiläksy (Uusikylä & Atjonen 2007, 169).

5.2 Tutkimusaineiston kuvaus

Tutkimukseni kohteena on ihmiskäsitys Opetushallituksen tuottamissa elämänkatsomustiedon oppikirjoissa alakouluun. Rajasin aineistoksi Opetushallituksen tuottamat elämänkatsomustiedon oppikirjat koska on mielenkiintoista selvittää, että miten Opetushallitus itse noudattaa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita ja perusopetuslakia. Samalla rajattu aineisto on tutkimuksen kannalta riittävän pieni ajatellen oppikirjojen lukumäärää. Mutta toisaalta myös riittävän kattava koska suomalaiset kustantajat eivät ole juurikaan tuottaneet elämänkatsomustiedon oppikirjoja alakoulua varten. Opetushallituksen tehtävä on tuottaa ja kehittää oppimateriaaleja (Opetushallituksen www-sivut, 2015) sekä turvata tasa-arvoinen oppimateriaalien tarjona oppilasmäärältään pienille kohderyhmille (Opetushallituksen verkkokauppa, Tietoa verkkokaupasta 2015) , joten on luonnollista, että koska elämänkatsomustiedossa kustantajat eivät juurikaan ole tuottaneet oppikirjoja, niin Opetushallitus tekee sen.

Oppimateriaaliaineistona on Opetushallituksen kustantama neliosainen kirjasarja elämäkatsomustiedon opetukseen, jota voidaan käyttää 1.-5. luokkien yhdysryhmissä. Kirjasarjan osat ovat:

- Miina, Ville ja vintiöt – elämäkatsomustieto. 2006. Opetushallitus.
- Miina, Ville ja kulttuurin arvoitus – elämäkatsomustieto. 2008. Opetushallitus.
- Miina ja Ville etiikkaa etsimässä – elämäkatsomustieto. 2010. Opetushallitus.
- Miina, Ville ja oikeudenmukaisuus – elämäkatsomustieto. 2013. Opetushallitus.

Rajasin tarkastelun kohteeksi oppikirjoista sellaiset tekstit, jotka ovat selkeästi kirjojen tekijöiden tuottamaa. En myöskään tarkastele oppikirjan tehtäviä, kuvia tai kuvatekstejä. Tutkimuksen hallittavuuden kannalta on perusteltua jättää tehtävät, kuvat ja kuvatestit aineiston ulkopuolelle koska ne vaatisivat toisenlaisen analyysitavan.

Miina ja Ville- oppikirjasarja on tarkoitettu elämäkatsomustiedon opetukseen alakoulun 1. - 5. luokille. Oppikirjat *Miina, Ville ja vintiöt* sekä *Miina, Ville ja kulttuurin arvoitus* ovat tehneet Satu Honkala, Kimmo Sundström ja Ritva Tuominen. *Miina ja Ville etiikkaa etsimässä* ovat tehneet Satu Honkala, Antti Tukonen ja Ritva Tuominen. Kirjasarjan viimeisen osan *Miina, Ville ja oikeudenmukaisuus* ovat tehneet Satu Elo ja Ritva Tuominen. Oppikirjojen teemat on jaoteltu perusopetuksen opetussuunnitelman mukaisesti neljään aihepiiriin:

- Ihmissuhteet ja moraalinen kasvu
- Itsetuntemus ja kulttuuri-identiteetti
- Yhteisö ja ihmisoikeudet
- Ihminen ja maailma.

Jatkossa käytän elämäkatsomustiedon oppikirjoista seuraavia lyhenteitä: Miina, Ville ja vintiöt = MVV, Miina, Ville ja kulttuurin arvoitus = MVK, Miina ja Ville etiikkaa etsimässä = MVE sekä Miina, Ville ja oikeudenmukaisuus = MVO.

5.3 Sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä ja tutkimuksen luotettavuus

Aineiston analyysitavaksi valitsin sisällönanalyysin koska tutkimukseni kohteena ovat elämäkatsomustiedon oppikirjat ja niissä tarkemmin määriteltynä ihmistä käsittelevät tekstit. Sisällönanalyysin kautta pystyn tutkimaan näitä tekstejä. Sisällönanalyysia pidetään perusanalyysimenetelmänä ja se voidaan nähdä yksittäisenä metodina tai väljänä teoreettisena viitekehyksenä, jonka avulla analysoidaan kirjoitettuja, nähtyjä tai kuultuja sisältöjä. Sisällönanalyysiä voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä ja useimmat eri nimillä kulkevat laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät perustuvat sisällönanalyysiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 93.)

Tutkimusmenetelmiä tarvitaan erottelemaan aineistossa olevat havainnot tutkimuksen tuloksista. Tutkimusmenetelmät koostuvat niistä käytännöistä ja operaatioista joiden avulla tutkija tuottaa havaintoja. Tutkimusmetodeihin kuuluu myös sääntöjä, joiden mukaan näitä havaintoja voi edelleen muokata ja tulkita. Jos tutkimusmetodia ei ole tarkkaan määritelty ja tutkijalle on epäselvää millaisista havainnoista on lupa mitään päätellä, tutkimus muuttuu helposti tutkijan omien ennakkoluulojen todisteluksi. Tutkimusmetodin tulee myös olla sopusoinnussa tutkimuksen tehtävän kanssa. (Alasuutari 2011, 82-83.)

Tutkimusmenetelmien luotettavuutta käsitellään yleensä validiteetin ja reliabiliteetin käsitteiden avulla. Laadullisen tutkimuksen piirissä, johon sisällönanalyysi menetelmänä kuuluu, on kuitenkin kritisoitu näiden käsitteiden käyttöä koska ne ovat syntyneet määrällisen tutkimuksen piirissä ja vastaavat siten parhaiten määrällisen tutkimuksen tarpeita. (Tuomi&Sarajärvi 2002, 133.)

Tutkimusta voidaan arvioida kuitenkin myös toisenlaisilla kriteereillä esimerkiksi tutkimuksen koherenssin, eli sen sisäisen johdonmukaisuuden suhteen. Tällöin tarkastellaan muun muassa tutkimuksen kohdetta ja tarkoitusta, tutkijan omaa sitoutumista kyseiseen tutkimukseen, aineistonkeruumenetelmiä, aineiston analyysiä, tutkimuksen luotettavuutta ja tutkimuksen raportointia (Tuomi&Sarajärvi,135-138.)

Validiteetin suhteen voidaan erottaa sisäinen ja ulkoinen validiteetti. Sisäinen validiteetti viittaa tällöin tutkimuksen sisäiseen logiikkaan ja johdonmukaisuuteen. Ulkoinen validiteetti puolestaan siihen, miten hyvin tutkimuksen tuloksia voidaan siirtää yhden tutkimuksen yhteydestä toiseen. Laadullisen tutkimuksen etuja on läheisyys tutkittavaan ilmiöön, joten sen validiteetti on silloin parempi kuin määrällisen tutkimuksen. Tämä ei kuitenkaan vapauta laadullista tutkimusta validiteetin tarkastelusta. Laadullisissa tutkimustavoissa on kyse tiedon tuottamisesta erilaisten valintojen ja tulkintojen pohjalta ja tutkimusyhteisön tavasta käsitteellistää tutkimuskohde, vaikka ilmiötä tutkittaisiinkin sen omassa ympäristössä. Validiteetin peruskysymykset ovat siis samat kaikessa tutkimuksessa. Tällöin tutkimuksessa tulee tarkastella, että tutkiiko tutkimus sitä, mitä se sanoo tutkivansa, ovatko tutkimuksen tuottamat käsitteet ilmiötä kuvaavia ja aineiston perustelemia, onko tieto tuotettu pätevästi ja päteekö tieto tutkimuskohteeseen. (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Ylänne, Paavilainen 2011, 130-131.)

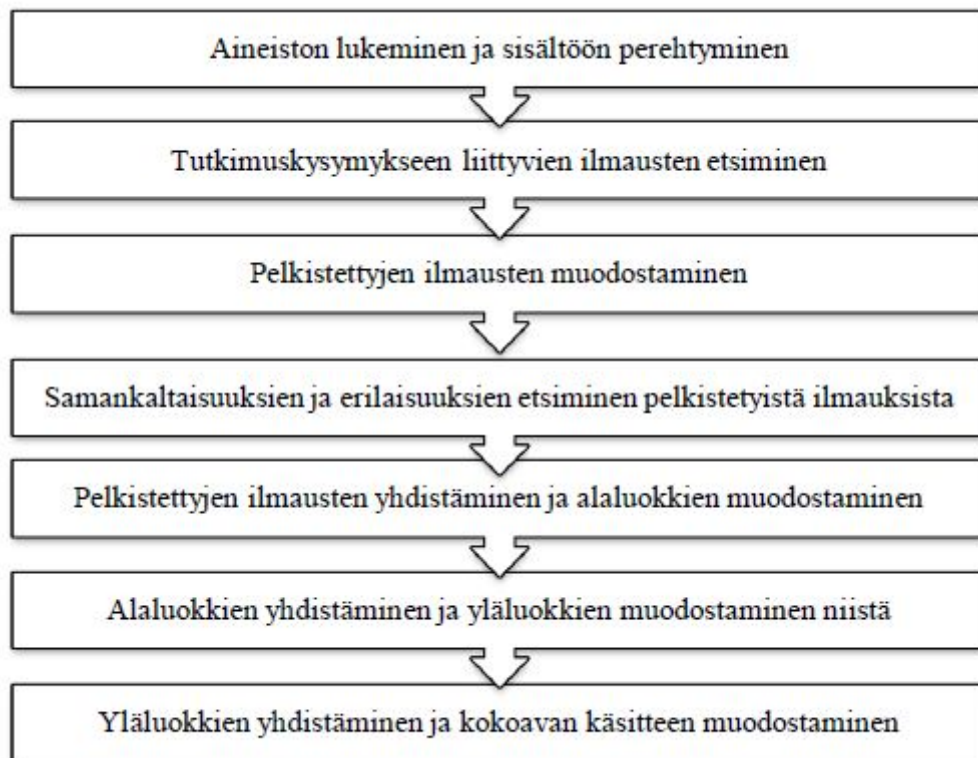
Olen tutkimuksessani perustellut oppikirjojen merkitystä opetukselle niiden yleisyyden ja niiden oppituntia ohjaavan vaikutuksen kautta (Karvonen 1995, 12; Uusikylä & Atjonen 2007, 169). Tärkeää on kuitenkin huomioda, että oppikirja itsessään ei koskaan hoida opettamista opettajan puolesta ja oppikirja ei esitä täydellistä tietoa opittavasta asiasta. Opettaja saattaa opetuksessa poimia materiaalista vain osan oppikirjan sisällöstä, muiden asioiden jääden käsittelemättömiksi. (Häkkinen 2002, 83.) Tarkastelenkin oppikirjoja opetukselle suuntaviivoja antavina teoksina, joiden varaan

opetus rakentuu.

Tutkimuksessa tulee tuoda myös esille, millä perusteella aineisto on rajattu ja analyysimenetelmät valittu. Samoin kuin aineiston analyysin vaiheet tulee kuvata tarkasti. (Ronkainen ym. 2011, 140). Olen tutkimuksessani tuonut esille miksi valitsin nämä oppikirjat aineistoksi ja millä perusteella rajasin tutkimusaineistoni. Perustelen myös miksi valitsin sisällönanalyysin tutkimusmenetelmäkseeni. Luonnollisesti koska teen ensimmäistä tutkimustani, analyysimenetelmätaidoni eivät ole samalla tasolla kuin kokeneen tutkijan. Sisällönanalyysi on kuitenkin laadullisen tutkimuksen perusmenetelmiä ja siten luultavasti helpoin menetelmä itselleni hallita ja omaksua tutkimukseni yhteydessä. Olen pyrkinyt myös kuvaamaan analyysiprosessini yksityiskohtaisesti ja käyttäen esimerkkejä aineistostani. Rakensin analyysini myös niin, että polku syntyneiden pääluokkien ja alkuperäisilmausten välillä on nähtävissä.

5.4 Aineiston analyysin kuvaus

Käyttämäni analyysitapa mukailee teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, jota kutsutaan myös teoriasidonnaiseksi sisällönanalyysiksi. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissa on teoreettisia kytkentöjä mutta analyysi ei pohjautu suoraan teoriaan. Analyysiyksiköt valitaan aineistosta mutta siinä aikaisempi tieto ohjaa ja auttaa. Tutkimuksen aineisto voidaan kerätä vapaasti ja teoria toimii apuna analyysin edetessä. Analyysista on tunnistettavissa aikaisemman tiedon ja teorian vaikutus mutta tarkoituksena ei ole testata teoriaa vaan pikemminkin luoda uusia ajatusuria. Analyysissa tutkija siis pyrkii yhdistelemään teoriaa ja aineistolähtöisyyttä toisiinsa. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98-99.) Kuviossa 1 on kuvattu teoriaohjaavan analyysin eteneminen omassa tutkimuksessani.

Kuvio 1. Teoriaohjaavan sisällönanalyysin eteneminen Tuomea ja Sarajärveä (2002) mukaillen.

Laadullinen analyysi koostuu kahdesta vaiheesta, havaintojen pelkistämisestä ja arvioituksen ratkaisemisesta. Aineistoa tarkastellaan aina vain tietystä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta ja huomiota kiinnitetään vain siihen mikä on kysymyksenasettelun kannalta olennaista. Tällöin tarkastelun kohteena oleva aineisto pelkistyy hallittavampaan muotoon. (Alasuutari 2011, 39-40.)

Analysoin aineiston oppikirja kerrallaan. Aloitin aineiston analysoinnin tutustumalla oppikirjoihin ja paikantamalla niistä ihmiskäsityksiin liittyvät tekstit. Sen jälkeen tutustuin teksteihin tarkemmin ja etsin niistä tutkimusongelmaani liittyviä ilmauksia seuraavien analyysikysymysten avulla:

- Minkälaisia velvollisuuksia ihmisillä kuvaillaan olevan?

- Minkälaisia oikeuksia ihmisillä kuvaillaan olevan?
- Minkälaiseksi kuvaillaan ihmisen alkuperää?
- Miten ihmisen elämän päättymistä kuvataan?
- Minkälaisia ominaisuuksia ihmisillä kuvaillaan olevan?
- Minkälaiseksi kuvaillaan ihmisen suhdetta ympäröivään maailmankaikkeuteen?

Kirjoitin ylös näiden analyysikysymysten avulla löytämäni lauseet, jotka liittyvät ihmiskäsityksiin. Kutsun näitä lauseita alkuperäisilmauksiksi. Jotta lauseiden tarkoitusperät tulevat selväksi, otan tutkimukseen mukaan myös lauseita, jotka auttavat ymmärtämään tekstin merkityksen oikeassa asiayhteydessä. Grönfors (1982, 161) painottaakin, että sisällönanalyysillä saadaan kerätty aineisto järjestettyä johtopäätöksiä varten mutta yksinomaan sen avulla ei voida tehdä johtopäätöksiä. Jotta sisällönanalyysille saataisiin syvyyttä, siihen voidaan yhdistää kontekstianalyysi, että saadaan selville missä kontekstissa asiat esiintyvät. Sisällönanalyysillä ja siihen yhdistetyllä kontekstianalyysillä voidaankin tuottaa parhaimmillaan vain kuvailevaa tietoa. Itse pohdinta tapahtuu tutkijan järjellisen ajattelun keinoin. (Grönfors 1982, 161.)

Analyysin seuraavassa vaiheessa pelkistin alkuperäisilmaukset yksittäisiksi ilmauksiksi. Aineiston pelkistämisvaiheessa aineistosta karsitaan tutkimuksen kannalta epäolennainen informaatio pois (Tuomi & Sarajärvi 2002, 111). Taulukossa 1 on esimerkki siitä, kuinka pelkistin alkuperäisilmauksia.

Taulukko 1. Esimerkki aineiston redusoinnista eli pelkistämisestä

Alkuperäisilmaus	Pelkistetty ilmaus
- On usein vaikeata käsittää, että evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomilla on oikeus halutessaan olla erossa uskonnosta ja sen harjoittamisesta (MVK 2008, 30).	- Ihmisellä on oikeus olla erossa uskonnosta ja sen harjoittamisesta.

- Jokaisen ihmisen on saatava vapaasti ajatella, miten haluaa. Ajattelun ja mielipiteen vapaus on ihmisoikeus. Se kuuluu kaikille. (MVK 2008, 25.)	- Ihmisillä on ajattelunvapaus, joka on ihmisoikeus.
--	--

Aineiston analyysin seuraavassa vaiheessa suoritin aineiston ryhmittelyn, jonka tarkoituksena on edelleen karsia havaintomäärää hallittavammaksi (Alasuutari 2011, 40). Tätä vaihetta kutsutaan joskus myös aineiston klusteroinniksi. Tässä vaiheessa alkuperäisilmaukset käydään tarkasti läpi ja aineistosta etsitään samankaltaisuuksia ja/tai eroavaisuuksia. Samaa asiaa tarkoittavat käsitteet ryhmitellään ja yhdistetään luokaksi ja nimetään luokan sisältöä kuvaavalla käsitteellä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 112-113.) Tämä vaihe on analyysissa kriittisin, koska tutkija päättää oman tulkintansa mukaan, millä perusteella eri alkuperäisilmaukset kuuluvat samaan ryhmään tai eri ryhmään (Tuomi & Sarajärvi 2002, 103). Taulukossa 2 on esimerkki aineiston klusteroinnista.

Taulukko 2. Esimerkki aineiston klusteroinnista eli ryhmittelystä.

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka
- Ihminen on itsessään arvokas ja kaikilla on yhdenvertaiset oikeudet ja velvollisuudet (MVO 2013, 14).	- Ihmisillä on yhdenvertaiset oikeudet ja velvollisuudet
- Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasa-arvoisina (MVK 2008, 75).	
- Lait pyrkivät takaamaan kaikille tasa-arvoiset oikeudet ja mahdollisuudet (MVK 2008, 50).	

Tässä vaiheessa tutkimusta etenen vielä aineistolähtöisesti, koska uskon saavani aineistosta esille sellaisia ihmiskäsitysten piirteitä, jotka eivät ole tuttuja aikaisemman teorian perusteella. Pelkistettyjä ilmauksia ryhmittämällä syntyneitä luokkia kutsun

alaluokiksi. Muodostin jokaisesta oppikirjasta omat alaluokkansa. Kirjasin ylös myös sellaiset pelkistetyt ilmaukset, jotka eivät sovi muodostamiini alaluokkiin. Alaluokkien muodostamisen jälkeen yhdistin kaikkien oppikirjojen samansisältöiset luokat toisiinsa ja muodostan näin yläluokkia. Näin muodostamani yläluokat sisältävät siis alaluokkia kaikista oppikirjoista. Annoin yläluokille myös niitä kuvaavat nimet. Lopuksi yhdistin yläluokat yhdeksi kaikkea kuvaavaksi pääluokaksi. Aineiston analyysin tätä vaihetta kutsutaan abstrahoinniksi (Tuomi & Sarajärvi 2002, 114). Tässä vaiheessa erotetaan tutkimuksen kannalta olennainen tieto ja valikoidun tiedon perusteella muodostetaan teoreettisia käsitteitä (Tuomi & Sarajärvi 2002, 114). Taulukossa 3 on esimerkki aineiston abstrahoinnista.

Taulukko 3. Esimerkki aineiston abstrahoinnista.

Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka
- Ihmisillä on yhdenvertaiset oikeudet ja velvollisuudet	Ihmisoikeuksien merkitys ihmiskäsityksissä	Ihmisoikeudet ihmiskäsitysten perustana

Tällä tavalla muodostin elämäncatsomustiedon oppikirjojen sisältämän ihmiskäsityksen eri pääluokkiin. Viimeisessä vaiheessa vertailin aineiston perusteella syntyneitä pääluokkia elämäncatsomustiedon opetussuunnitelman tavoitteisiin ja erilaisiin ihmiskäsityksiin. Alasuutari (2011, 44) kutsuu tätä vaihetta arvoituksen ratkaisemiseksi, jolla hän tarkoittaa tulosten tulkintaa.

6. Analysointi

6.1 Ihmisoikeudet ihmiskäsityksen perustana

ET:n oppikirjoissa yhtenä suurena teemana ihmiskäsitysten suhteen on ihmisoikeudet, jotka tuntuisivat olevan pohjana kaikelle mitä ihmisestä kirjoitetaan oppikirjoissa. Erityisesti käsitellään YK:n Ihmisoikeuksien julistusta ja Lasten oikeuksien sopimusta, jotka näyttäisivät luovan perustan ET:n oppikirjojen sisältämälle ihmiskäsitykselle.

ET:n oppikirjoissa puhutaan hyvin vähän ihmisten velvollisuuksista. Tämä voi johtua siitä, että pyritään välttämään erilaisia velvoitteita tai sääntöjä, koska elämäntiedossa opiskelee uskonottomien lisäksi usein myös vähemmistöuskontojen edustajia, jolloin ET:ssä opetetut ihmisten velvollisuudet voivat olla ristiriidassa oppilaan oman uskonnon kanssa. Lisäksi perusopetuksen pitää muutenkin olla Opetushallituksen (2004, 14) antaman perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti tunnustuksetonta ja useissa uskonnoissa on dogmia, jotka säätelevät ihmisten velvollisuuksia. On siis sinänsä luonnollista, että elämäntiedossa tällaisia velvollisuuksia ei ole juurikaan käsitelty.

Ihmisten velvollisuuksia ja oikeuksia käsitellään selkeästi kulttuurillisesta näkökulmasta sovittuina käytänteitä kuten lakeina ja ihmisoikeussopimuksina. Koska ihmisoikeussopimukset ovat mukana, painottuu ihmiskäsitysten osalta tällöin myös humanistinen näkökulma ihmiseen (ks. Salonen 2010, 101). Niissä muutamissa harvoissa kohdissa ET:n oppikirjoissa joissa puhutaan ihmisten velvollisuuksista, käsitellään usein samalla myös ihmisten oikeuksia.

Ihminen on itsessään arvokas ja kaikilla on yhdenvertaiset oikeudet ja

velvollisuudet (MVO 2013, 14).

Oikeuksista seuraa myös velvollisuuksia. Monet velvollisuudet ovat vahvasti sidoksissa omaan käsitykseen oikeasta ja väärästä, omiin arvoihimme. Toiset velvollisuudet liittyvät lakeihin, joita meidän tulee noudattaa. Esimerkiksi lapsilla on oikeus oppimiseen ja koulutukseen, mutta myös oppivelvollisuus. (MVO 2013, 57.)

Ei voi kerätä pelkkiä vapauksia. Aina jos on joku vapaus, niin samalla tulee joku vastuu (MVE 2014, 26).

Oikeus ja velvollisuus ovat toistensa parit, esimerkiksi oppilaan oikeus saada opiskella rauhassa ja toisen oppilaan velvollisuus antaa muille opiskelurauha. (MVV 2006, 70.)

Velvollisuuksia käsitelläänkin pääasiassa lainsäädännöllisestä näkökulmasta. Tämä näkökulma pohjautuu filosofisen antropologian kulturalismiin, jossa yhteisöllisessä elämässä konstruoidut ja yhteisöllisesti ylläpidetyt normit asetetaan "mittapuuksi", jota vasten tekoja arvioidaan (Kannisto 1994, 20-21). Oppikirjoissa huomioidaan kuitenkin myös lakien lisäksi ihmisiin vaikuttavat sosiaaliset normit, jotka eivät varsinaisesti ole lakeja mutta joita ihmisten oletetaan silti noudattavan.

Laeilla määrätään ihmisille velvollisuuksia. Jokaisen pitää esimerkiksi maksaa veroja, jos on tuloja. (MVO 2014, 55.)

Suomen lait ovat yhteisesti sovittuja sääntöjä. Niiden rikkomisesta seuraa rangaistus. On myös olemassa sääntöjä, joita laki ei mainitse eikä niiden rikkomisesta ehkä seuraa rangaistusta. Siitä huolimatta näitäkin sääntöjä on noudatettava. (MVV 2006, 64.)

Sääntö turvaa yleensä jonkin oikeuden. Siksi säännön noudattaminen on jokaisen velvollisuus. (MVV 2006, 70.)

Ihmisten oikeuksia sen sijaan käsitellään hyvinkin kattavasti ET:n oppikirjoissa. Erityisesti YK:n ihmisoikeuksien sopimusta ja Lasten oikeuksien julistusta käsitellään

useaan otteeseen. Tämä on sinänsä luonnollista, koska perusopetuksen arvopohja perustuu ihmisoikeuksiin (Opetushallitus 2004, 14).

Kaikille tärkeitä oikeuksia sanotaan ihmisoikeuksiksi. Yhdistyneet Kansakunnat, lyhennettynä YK, on kirjannut ne kaikkien maailman maiden yhdessä hyväksymään julistukseen. (MVV 2006, 69-70.)

Ihminen on itsessään arvokas ja kaikilla on yhdenvertaiset oikeudet ja velvollisuudet. Ihmisoikeudet kuuluvat kaikille ikään, sukupuoleen tai kansallisuuteen katsomatta. Jokaisella yksilöllä on oikeus hyvään elämään ja kukoistukseen. (MVO 2013, 14.)

Ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle ihmiselle, eikä niitä voi antaa pois. Kukaan ei voi esimerkiksi antaa pois oikeuttaan vapauteen ja ruveta orjaksi. Eri maissa ihmisoikeudet on suojattu laeilla, yleensä perustuslailla. Lisäksi lait voivat antaa maan kansalaisille erilaisia lisäoikeuksia. Suomessa on esimerkiksi oikeus ilmaiseen koulunkäyntiin. (MVO 2013, 56.)

Ihmisoikeuksista korostetaan erityisesti ihmisen ajattelun vapautta. Ajattelunvapaus on aiheena hyvin läheinen ja tärkeä käsiteltäväksi, koska elämänkatsomustieto on katsomusaine. Oppikirjoissa korostetaankin, että kaikilla ihmisillä on lain mukaan uskonnon ja mielipiteen vapaus.

Lain mukaan uskonnon ja mielipiteen vapaus sekä oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhteisöön kuuluu kaikille (MVK 2008, 46).

Jokaisen ihmisen on saatava vapaasti ajatella, miten haluaa. Ajattelun ja mielipiteen vapaus on ihmisoikeus. Se kuuluu kaikille. (MVK 2008, 25.)

Vapaus on ihmiselle kaikkein tärkeintä (MVE 2014, 27).

Ihminen on vapaa ajattelemaan mitä vain. (MVE 2014, 49).

Ajattelun vapauteen liittyy myös vapaus muuttaa ajatuksiaan. Me ihmiset kehitymme ja saamme maailmasta uutta tietoa. Näin myös käsityksemme monista asioista muuttuvat ajan kuluessa. (MVE 2014, 49.)

Ajattelunvapauteen läheisesti yhteydessä olevat käsitteet uskonnonvapaus ja

omantunnonvapaus ovat myös monesti esillä oppikirjoissa.

On usein vaikeata käsittää, että evankelis-luterilaisen kirkkoon kuulumattomalla ihmisellä on oikeus halutessaan olla erossa uskonnosta ja sen harjoittamisesta (MVK 2008, 30).

Uskonnon- ja omantunnonvapaus on perustuslakiin kirjattu perusoikeus. Se takaa oikeuden tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, ilmaista vakaumus ja kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. (MVK 2008, 53.)

Ihmisoikeuksia käsitellään myös teemoittain ET:n oppikirjoissa seuraavanlaisessa jaottelussa: vapausoikeudet, poliittiset oikeudet, taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet sekä oikeus saada tasapuolista kohtelua oikeudenkäynnissä.

Vapausoikeudet – Kaikki ihmisolennot syntyvät vapaina ja tasa-arvoisina. Vapausoikeuksia ovat esimerkiksi oikeus elämään, henkilökohtaisen koskemattomuuden suoja, omaisuuden suoja, sananvapaus, mielipiteenvapaus, uskonnonvapaus, kokoontumisvapaus, liikkumisvapaus ja oikeus avioliittoon. (MVO 2013, 14.)

Poliittiset oikeudet – poliittisia oikeuksia ovat oikeus vaaleihin ja oikeus asettua ehdolle vaaleissa sekä salainen ja yhtäläinen äänioikeus. Se siis tarkoittaa oikeutta osallistua yhteiskuntaan ja sen päätöksentekoon. (MVO 2013, 14.)

Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet – taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia ovat muun muassa oikeus työhön ja toimentuloon, oikeus ilmaiseen perusopetukseen sekä oikeus terveyden- ja sairaudenhoitoon." (MVO 2013, 14.)

Oikeus saada tasapuolista kohtelua oikeudenkäynnissä – Kaikilla on oikeus tasapuoliseen oikeudenkäyntiin, eikä ketään saa tuomita ilman todisteita tai kuulematta häntä ensin. Jokaisella pitää olla oikeus myös valittaa, jos hänestä tuntuu, että viranomaiset ovat kohdelleet häntä väärin. (MVO 2013, 14.)

Lisäksi tarkastellaan erityisesti koululaisen oikeuksia. Oppikirjat ovatkin tarkoitettu alakoulun oppilaille ja alakoulussa käytettäväksi ja oppilaiden luettavaksi. Joten on luonnollista, että niissä on käsitelty myös koululaisen oikeuksia, jotka ovat hyvin

käytännönläheisiä ja joiden merkitys on helppo ymmärtää oppilaiden päivittäisessä elämässä.

Koululaisen oikeudet – Sinulla on oikeus saada opetusta. Sinulla on oikeus saada riittävää apua oppimiseen. Sinun oikeuksia on kunnioitettava. Sinua on kohdeltava tasa-arvoisesti riippumatta yksilöllisistä ominaisuuksistasi, mielipiteistäsi, tiedoistasi ja taidoistasi. (MVO 2013, 18.)

Samalla on tosin käsitelty myös opettajan oikeuksia.

Myös opettajalla on oikeuksia. Hänen tulee saada tehdä työtään häiriöttä, eikä häntä saa estää. Teidän yhteinen oikeutenne on mahdollisimman hyvä oppimisympäristö. Jos joku häiriköi ja metelöi tunnilla silloin, kun pitäisi olla hiljaa, rikkoo hän omia ja muiden oikeuksia oppimiseen. Oppilaalla on kuitenkin oikeus osallistua opiskeluun kysymällä ja keskustelemalla. Yleensä opettajan ja luokan välillä löytyy juttelun ja hiljaa olemisen tasapaino. (MVO 2013, 19.)

YK:n ihmisoikeuksien julistusta käsitellään useaan otteeseen ja siitä on otettu jopa suoria lainauksia ET:n oppikirjoihin. Kirjoissa käsitellään ajattelunvapauden lisäksi ihmisten välistä tasa-arvoisuutta ja samalla moniarvoisuutta. Ihmisoikeuksia käsiteltäessä ja perusteltaessa oppikirjoissa vedotaan usein lakiin.

Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä. (MVK 2008, 75.)

Moniarvoisuus tarkoittaa sitä, että on olemassa monenlaisia tapoja ajatella ja että niillä kaikilla on oikeus olla olemassa. Laki pyrkii takaamaan kaikille tasa-arvoiset oikeudet ja mahdollisuudet toteuttaa ja viedä eteenpäin omaa kulttuurista perintöä. (MVK 2008, 50.)

Lasten oikeuksien sopimusta pidetään selkeästi erityisessä arvossa ET:n oppikirjoissa, koska se on lyhyesti laitettu kokonaisuudessaan Miina, Ville ja oikeudenmukaisuus kirjaan sivuille 68-71. Lasten oikeuksien käsitteleminen onkin tärkeää, että oppilaat oppivat tuntemaan omat oikeutensa elämässä ja koulussa.

Ihmisoikeuksien rikkomista tai häiriöitä on myös käsitelty ET:n oppikirjoissa lyhyesti. Tässä yhteydessä käsitellään lyhyesti oikeuksien kääntöpuolia, velvollisuuksia ja rangaistuksia.

Laki on eduskunnan säätämä määräys. Laeilla suojellaan ihmisten oikeuksia. Ihmisillä on oikeus olla vapaita, niinpä laki säätää rangaistuksen sille, joka loukkaa toisen vapautta, esimerkiksi ottaa toisen vangiksi (MVO 2013, 55.)

Ihmisten turvaksi voidaan myös säätää lakeja, jotka rajoittavat ihmisten oikeuksia. Ihmisillä on oikeus elää vapaasti ja päättää omista asioistaan. Silti on katsottu oikeaksi säätää laki, joka ieltää tupakoimasta julkisissa tiloissa. Laki rajoittaa tupakoitsijan oikeutta päättää omista asioistaan, mutta samalla suojaa muiden oikeutta hengittää puhdasta ilmaa. (MVO 2013, 55.)

Ihmisoikeudet ovat selkeästi tärkeässä asemassa ET:n opetuksessa ja ihmiskäsityksessä. Tämä näkökulma on ymmärrettävissä kun ajatellaan ET:n historiaa oppiaineena, oppiainetta on sanottu sekulaariksi humanismiksi , jonka alle on kerätty erilaisia liberaalis-humanistisia sisällöllisiä aiheita. On sitouduttu valistukseen ja tieteelliseen rationaalisuuteen, samalla kun uskontoihin ja erityisesti kristinuskoon on suhtauduttu torjuvasti. On korostettu ihmisoikeuksia, velvollisuusetiikkaa ja siihen pohjautuvaa näkemystä lapsen moraalisen kehityksestä. On korostettu demokratiaa ja liberaaleja arvoja. (Kotkavirta 2007, 115-116.) Ihmisoikeudet ja niiden korostaminen ihmiskäsityksellisessä mielessä viittaa siihen, että ihmiskäsitys pohjautuu humanistiseen ihmiskäsitykseen koska esimerkiksi Toivo Salosen (2010, 101) lainauksen mukaan, "Humanismi ilman ihmisoikeuksia ei ole humanismia."

6.2 Ihminen biologisena olentona

Ihminen nähdään ET:n oppikirjoissa ihmisoikeuksien lisäksi biologisena olentona,

jolloin läheiset teoreettiset ihmiskäsitykset ovat biologinen ja naturalistinen ihmiskäsitys. Oppikirjoissa ei suoraan mainita evoluutiota biologisen ihmiskäsityksen yhteydessä, mutta se liittyy niin olennaisesti biologiseen ihmiskäsitykseen, että sen voidaan ajatella olevan mukana implisiittisesti. Oppikirjoissa kuvaillaan ihmisten alkuperän lisäksi varhaisten ihmisten elinkeinoja ja asumismuotoja.

Ensimmäiset ihmisen sukuiset lajit elivät miljoonia vuosia sitten (MVV 2006, 38).

Noin miljoona vuotta sitten ihmiset oppivat käyttämään tulta (MVV 2006, 38).

Ensimmäiset ihmiset hankkivat syötävää metsästäällä villieläimiä ja keräämällä ruuaksi kelpaavia kasveja.

Myöhemmin ihmiset alkoivat kesyttää eläimiä. Alettiin myös viljellä ruokakasveja. Silloin voitiin asua samassa paikassa, syntyi pieniä kyliä, jotkut niistä kasvoivat kaupungeiksi. (MVV 2006, 38-39)

Lyhyesti käsitellään myös Suomen ja suomalaisten historiaa, jossa vahvistuu käsitys ja kuva ihmisestä biologisena olentona ja evoluution tuloksena.

Suomessa on elänyt ihmisiä todennäköisesti noin 10 000 vuoden ajan. Suomen varhaisin kulttuuri pohjautui metsästyksen, kalastukseen ja kasvien, sienten ja marjojen keräilyyn. Ensimmäisen asukkaat vaelsivat tänne idästä, nykyisen Venäjän alueelta. (MVK 2008, 43.)

Oppikirjoissa käsitellään myös vaihtoehtoisia näkemyksiä ihmisen alkuperästä. Tässä kritisointi kohdistuu selkeästi kreationistiseen käsitykseen ihmisestä ja hänen alkuperästään.

Niin ne väittävät myös, että ihminen luotiin jotakin viisi tuhatta vuotta sitten ja dinosaurukset ovat valetta (MVE 2014, 47).

Ihmisen olemukseen biologisena olentona kuuluu luonnollisesti elämän alkamisen lisäksi elämän päättyminen. Uskonnollisissa ihmiskäsityksissä ihmisen alkuperän lisäksi käsitellään yleensä myös ihmisen kuoleman jälkeistä elämää. Elämänkatsomuksen oppikirjoissa ei käsitellä juuri ollenkaan ihmisen elämän päättymistä tai uskonnollisten

ihmiskäsitysten yleensä olettaa käsitystä kuoleman jälkeisestä elämästä. (ks. Rotem 1997, 72; Stevenson & Haberman 1998, 52.; Niemelä 2014, 182-183.)

Meillä ajatellaan usein, että aika on jana. Se alkaa jostakin ja päättyy johonkin. Esimerkiksi ihmisen elämän aika alkaa syntymästä ja päättyy kuolemaan. Maailma on syntynyt joskus ja loppuu joskus. (MVO 2013, 84.)

Toinen tapa hahmottaa aikaa on ajatella sitä ympyränä. Esimerkiksi ihmisen yksi elämä alkaa syntymästä, sitten hän kuolee ja alkaa toinen elämä ja niin edespäin. Maailma syntyy ja loppuu, sitten syntyy uusi maailma. Asiat kiertävät kehää ja toistuvat. (MVO 2013, 84.)

Ihmisten biologisia ominaisuuksia käsitellään myös ET:n oppikirjoissa. Elämäntutkimustiedon opetuksen tavoitteita on kasvattaa oppilaista suvaitsevaisia kansalaisia (Opetushallitus 2004, 216), joten biologiseen ihmiskäsitykseen yhdistyy näissä tapauksissa humanistinen ihmiskäsitys. Ihmisten erilaisuuden hyväksyminen on tärkeä tekijä ihmisten tasa-arvon toteutumisessa. Samalla huomioidaan myös kulttuurien, tapojen ja tekojen osuus ihmisyydessä, jotka ovat filosofisen antropologian kulturalismin teemoja.

Meitä ihmisiä on monenlaisia. On pieniä, suuria, lyhyitä pitkiä, vaaleita, tummia, laihoja ja pyöreitä ihmisiä. Kahta täysin samanlaista ihmistä ei ole. (MVV 2006, 43.)

Ihmiset arvostelevat herkästi toisia ulkonäön perusteella. Kuitenkin jokainen meistä on erilainen. Myös kulttuurin, tapojen ja tekojen avulla voi erottautua muista. (MVV 2006, 43.)

Biologisten ominaisuuksien kuten iän, sukupuolen ja ihon ja hiusten värin lisäksi yhdessä lauseessa on viitteitä myös filosofisen antropologian essentialismiin, joka on sekoittunut biologiseen ihmiskäsitykseen. Essentialismissa olennaista on ajatus olioiden luonteenomaisista ominaisuuksista, jotka sen *essentian*, olemuksen, ja sitä kautta olion paikan maailmankaikkeudessa. Olioita pystytään jakamaan ja erottelamaan eri luokkiin niille yhteisten tai erottelevien ominaisuuksien perusteella. (Kannisto 1994, 11.)

Jotkut ihmisten ominaisuuksista ovat pysyviä. Ikä, koko, ihon tai hiusten väri ja

sukupuoli ovat asioita, joihin emme juuri voi vaikuttaa. Hetkeksi todellisuuden voi muuttaa, esimerkiksi värjäämällä hiukset. Aito olemus ei kuitenkaan muutu. Ulkoisilla asioilla ei ole merkitystä ihmisen kykyihin tai muihin ominaisuuksiin. (MVV 2006, 56.)

Ihminen biologisena olentona ajatukseen liittyen käsitellään myös rasismia ja ns.rotuoppia ET:n oppikirjoissa. Ihmisistä ei muodostu erilaisia rotuja, joten oppilaita pyritään kasvattamaan tässä selkeästi myös suvaitsevaisuuteen ja humanistiseen ihmiskäsitykseen.

Tieteellinen tutkimus on kumonnut biologisen rasismin oppeja. Ihmisten yksilölliset erot "rotujen" sisällä ovat osoittautuneet suuremmiksi kuin erot eri rotuihin kuuluvien ihmisten välillä. Ihmisestä ei biologisesti muodostu rotuja, vaikka he ovatkin erinäköisiä eri puolella maailma. (MVK 2008, 34-35.)

Ihmisen suhdetta luontoon käsitellään myös useaan otteeseen ET:n oppikirjoissa ja monipuolisesti. Oppikirjoissa tuodaan esille erilaisia tapoja suhtautua luontoon. Kirjasarjan kolmannessa osassa Miina ja Ville etiikkaa etsimässä esitelläänkin humanistinen, utilistinen, mystinen ja naturalistinen luontokäsitys (MVE 2014, 74-75.) Oppikirjoissa kuitenkin painottuu naturalistinen luontokäsitys, jossa ihminen nähdään osana luontoa ja luonnon merkitystä ihmiselle korostetaan useissa muissakin kohdissa ET:n oppikirjoja.

Myös jokainen ihminen on osa luontoa ja vaikuttaa ympäristöönsä omilla teoillaan (MVV 2006, 82).

Emme voi unohtaa myöskään sitä tosiasiaa, että luonto on ihmiselle erityisen tärkeä (MVK 2008, 5).

Ihminen kykenee muuttamaan luontoa ja elinympäristöään haluamaansa suuntaan. Hänen on kuitenkin otettava huomioon, että ihmisten hyvinvointi ja tulevaisuus on aina monella tavalla luonnosta riippuvainen. (MVV 2006, 94.)

6.3 Ihmisen ominaisuudet kulttuurillisena olentona

Ihminen nähdään ET:n oppikirjoissa kulttuurillisena olentona, johon kuuluu useita aspekteja. Ihminen nähdään ensinnäkin sosiaalisena olentona, mikä on loogista, koska kulttuuri syntyy ihmisten vuorovaikutuksessa. Toiseksi, vaikka kulttuuri on opittu ominaisuus, emme ole loputtomasti sidoksissa opittuun kulttuuriin tai arvoihin, tässä on havaittavissa eksistentiaalistisen ihmiskäsityksen ajatus ihmisen vapaudesta.

Kaikilla ihmisillä on tuttavია, kavereita ja ystäviä (MVV 2006, 20).

Jokainen kaipaa myös läheistä ystävää (MVV 2006, 20).

Myös ihmisten erilaisuus on kiehtovaa. Erilaiset ihmiset voivat täydentää toisiaan. (MVV 2006, 20.)

Ihmisen kyky tuntea rakkautta on tietysti psykologinen ominaisuus mutta se on myös tärkeä tekijä ihmisten kulttuurillisuuden syntymisessä. Ihmisen kyky rakastaa ja tuntea läheisyyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta muihin ihmisiin, luo perustan yhteistyölle ja sitä kautta kulttuurin ja kulttuurien syntymiselle. Tämä näkökulma on paitsi filosofisen antropologian kulturalismin mukainen, mutta myös keskeinen ajatus humanistisessa ihmiskäsityksessä.

Ihminen voi tuntea rakkautta perheeseen ja ystäviin. Mutta kyky rakastaa ei aina rajoitu vain läheisiin, eikä edes ihmisiin. (MVV 2006, 31.)

Kulttuureissa arvostetaan erilaisia ominaisuuksia ja ET:n oppikirjoissa esitelläänkin joitakin ominaisuuksia, joita ihmiset eri kulttuureissa yleensä arvostavat. Tosin perusteluita sille, että miksi jotkin tietyt ominaisuudet ovat erityisessä arvossa ei esitetä.

Monia ominaisuuksia voi oppia ja hankkia myös harjoittelemalla. Joitakin ominaisuuksia kuten rohkeus, rehellisyys, ystävällisyys ja oikeudenmukaisuus, pidetään erityisessä arvossa. (MVV 2006, 45.)

Samalla kuitenkin huomioidaan ihmisen kyky oppia ja hankkia taitoja ja ominaisuuksia harjoittelemalla. Tämä näkökulma on yhteydessä eksistentiaaliseen ihmiskäsitykseen, jossa ihminen on vapaa tekemään itsestä mitä itse haluaa. Oppikirjoissa ei kuitenkaan

suoraan tehdä arvioita tai määräyksiä siitä, että mitkä ihmisen ominaisuudet sitten olisivat toivottavia ominaisuuksia ja mitä ei-toivottavia. Sen sijaan jätetään oppilaalle itselle vapaus luoda nämä käsitykset.

Jotkut ihmisten ominaisuudet ovat toivottavia, jotkut ei-toivottavia. Ei-toivottavia ominaisuuksia voi itse niin halutessaan muuttaa. Osa ihmisten ominaisuuksista on sellaisia, että niitä ei voi muuttaa. Kaikkien ei tarvitse olla samanlaisia. (MVV 2006, 45.)

Ihmisen olemukseen kulttuurillisena olentona kuuluu ET:n oppikirjojen mukaan myös ulkoisia asioita kuten asuinpaikka ja ympäristön kulttuuri. Tässä yhteydessä kuitenkin yhdistyy eksistentiaalinen ihmiskäsitys taas kulturalismiin, koska ihmisen nähdään voivan itse vaikuttaa omilla valinnoillaan ja ratkaisuillaan omaan elämäänsä.

Myös ulkoiset asiat erottavat ihmisiä. Asuinpaikka, ympäristön kulttuuri, varallisuus ja oma perhe ovat asioita, joita lapsi ei itse voi valita. Myöhemmin elämässä joihinkin asioihin voi omilla valinnoilla ja ratkaisuilla vaikuttaa. (MVV 2006, 56.)

Oppikirjoissa pidetään ihmistä myös moraalisenä olentona. Tosin kantaa ei oteta siihen, että mikä on oikein ja väärin. Puhutaan vain siitä, että ihmisillä on ominaisuutena käsitys oikeasta ja väärästä.

Ihmisellä on käsitys siitä, mikä on oikein ja mikä on väärin. Hänellä on myös kyky ajatella tekojensa seurauksia (MVV 2006, 94).

Jokaisella ihmisellä on myös käsitys siitä, mikä on oikein ja mikä väärin ja miten maailmassa voi tulla onnelliseksi (MVK 2008, 28).

Oppikirjoissa käsitellään myös filosofiassa tärkeää ajatusta "hyvästä ihmisestä" tai "hyvästä elämästä". Tässä yhteydessä kuitenkin korostuu selkeästi eksistentiaalinen käsitys ihmisestä ja hyvästä elämästä. Jokainen ihminen on vapaa omilla valinnoillaan ja toiveillaan luomaan itselleen oman käsityksen hyvästä ihmisestä ja elämästä, jota hän haluaa tavoitella. Sekä tietysti toteuttaa omassa elämässään.

Jokaisella meistä on jonkinlainen ajatus ja mielipide siitä, millainen on hyvä ihminen. Jotkut ihmisen ominaisuudet ovat mielestämme hyviä ja arvokkaita.

Moniin ominaisuuksiin voi myös vaikuttaa omilla valinnoillaan ja toiveillaan. se. Millaisessa maailmassa elämme, vaikuttaa myös mahdollisuuksiimme. (MVK 2008, 86-87.)

Ihmisten ominaisuuksien yhteydessä käsitellään kulturalistisesta näkökulmasta tärkeää ihmisen ominaisuutta, joka on ihmisten kulttuuri-identiteetti. Lisäksi mennään jopa kulttuurirelativismiin, josta filosofisen antropologian kulturalismia onkin kritisoitu (Laine 1994, 22-23.)

Jokaisella ihmisellä on oma kulttuuri-identiteetti, joka koostuu erilaisista asioista. Ihminen tuntee kuuluvansa johonkin joukkoon ja aikaan. (MVK 2008, 58.)

Eri puolilla maailmaa kiinnostutaan erilaisista asioista ja opetaan monenlaisia taitoja. Se, miten hyvä ihminen määritellään saattaa erota eri kulttuureissa ja eri ympäristöissä. (MVK 2008, 87.)

Oppikirjoissa on nähtävissä myös filosofisen antropologian mukaista eksistentiaalista ihmiskäsitystä, johon yhdistyy kulturalistinen ihmiskäsitys.

Millainen sinusta tulee riippuu paljon siitä, millainen itse haluat olla. Ominaisuuksia voi myös oppia ja hankkia harjoittelemalla. Joitakin ihmisenä olemisen taitoja tavoitellaan ja pidetään erityisessä arvossa. Kukapa ei haluaisi olla rohkea, oikeudenmukainen, ystävällinen ja rehellinen? Entäpä taitava, nopea, voimakas ja sankarillinen. Millaisia ihmisiä pidämme ihanteinaamme? Keitä haluamme jäljitellä? (MVK 2008, 87.)

Ihmisen kyky muokata itseään viittaa eksistentiaaliseen ihmiskäsitykseen. Kun taas joidenkin ihmisenä olemisen taitojen arvostaminen viittaa kulturalistiseen näkemykseen, jossa arvot rakentuvat sosiaalisessa kontekstissa.

Ihmisten ominaisuuksissa on nähtävissä myös humanistista ihmiskäsitystä, joka yhdistyy kulturalistiseen ihmiskäsitykseen, koska niiden yhteydessä mainitaan oletettu lähde näille haaveille ja arvostuksille, joka on kulttuuri.

Pyrkimys onneen tuntuu olevan ominaista kaikille ihmisille (MVE 2014, 10).

Kaikilla ihmisillä on toiveita, haaveita ja suunnitelmia. Omat arvomme ja arvostuksemme tulevat useimmiten kulttuurista, jossa olemme kasvaneet ja käyneet koulua. (MVE 2014, 22).

Ihminen nähdään myös sosiaalisena olentona ja kaikki saman lajin edustajina, jolloin kulturalismiin yhdistyy biologinen ihmiskäsitys. Oppikirjoissa otetaan huomioon ihmisten individuaalisuus ja erilaiset kokemukset kehittyä eri ympäristöissä ja kulttuureissa.

Kaikissa maailman ihmisissä on paljon samanlaisia piirteitä, kotimaasta tai asuinpaikasta riippumatta. Kaikki me tarvitsemme esimerkiksi rakkautta ja huolenpitoa. Mutta olemme myös erilaisia. (MVV 2006, 36.)

Maapallollamme elää yli kuusi miljardia ihmistä. Meillä on paljon yhteisiä piirteitä, mutta kuitenkin olemme kaikki yksilöitä. Jokaisen ihmisen erilaisuus on elämän suuri ihme. Kuitenkin olemme kaikki hyvin samanlaisia ja helposti ihmiseksi tunnistettavia. (MVV 2006, 42.)

6.4 Ihmisten erilaiset maailmankuvat

Oppikirjoissa käsitellään erilaisia maailmankuvia käsitellään hyvinkin paljon, mutta ei varsinaisesti missään dogmaattisessa mielessä vaan monipuolisesti. Oppikirjoissa pyritään selkeästi antaa oppilaan itse ajatella ja samalla luomaan itse mahdollisimman monipuolinen kuva siitä, että kuinka monella eri tavalla ihmiset voivatkaan käsittää yhteytensä maailmankaikkeuteen erilaisten maailmankuvien kautta.

Oppikirjat vaikuttaisivat kuitenkin olevan nykyfysiikan antaman maailmankuvan ja ihmiskäsityksen kannalla.

Maailman synty siinä jossain räjähdyksessä tai jotakin. Sitten oli niitä dinosauruksia ja jostain ihme apinoista sitten kehittyi ihmisiä. (MVE 2014, 38.)

Kritiikkiä osoitetaankin kreationismia kohtaan, niputtamalla se "huuhaan" ja horoskooppeihin verrattavissa olevaan maailmankuvaan.

Ja usko vaan Leevi, on niitä kreationisteja olemassa. Niistä oli yksi telkkariohjelma. Ne ajattelevat just niin, että maailma on aika äsken luotu ja kaikki luonnontiede, evoluutio ja semmoinen on väärää tietoa. Mutta onhan sitä kaikkea muutakin huuhaata olemassa. Uskovathan monet vaikka horoskooppeihin. (MVE 2014, 39.)

Vaikka MVE-kirjassa osoitetaankin kritiikkiä kreationistista maailmankuvaa ja ihmiskäsitystä kohtaan, käsitellään sen jälkeen erilaisia tekijöitä ja asioita, jotka vaikuttavat ihmisen maailmankuviin. Tällä tavalla oppilaita kasvatetaan suvaitsevaisuuteen ja ymmärrykseen siitä, että vaikka joillakin ihmisillä saattaa olla sellaisia käsityksiä ja uskomuksia, joita he itse tai tiedeyhteisö hyväksy, niin sellaisetkin näkemykset voi hyväksyä. Toista ihmistä ja hänen käsityksiään ja uskomuksiaan ymmärtää ja suvaitsee paremmin kun tietää, että mikä niihin on voinut vaikuttaa, että niistä on tullut sellaisia.

Jossain määrin korostuu myös ihmisen relatiivisuus suhteessa maailmankaikkeuteen ja maailmaan, mikä sinänsä on luonnollista, koska kyseessä on kuitenkin elämäntietä ja yksi osa-alue siitä on maailmankuva.

Kaikki elämäntietä ottavat kantaa kolmeen kysymykseen. Millainen maailma on? Mitä voimme tietää? Miten pitäisi elää, että tulee onnelliseksi? Näihin kysymyksiin voi vastata hyvin monella tavalla. (MVV 2006, 14.)

Elämäntietä on kunkin ihmisen käsitys maailmasta. Se voi perustua johonkin uskontoon tai olla uskonnoton. ET-tunneilla ihmisenä olemisen ja elämisen asioita pohditaan ilman uskonnollista pohjaa. Eri uskontojen tunneilla opiskellaan samoihin kysymyksiin liittyviä asioita oman uskonnon mukaisesti. (MVV 2006, 14.)

Ihmiset nähdään kuitenkin oman maailmantietänsä rakentajina. Tämä näkökulma on selkeästi eksistentiaalisen ihmiskäsityksen mukainen, koska ihmisellä on

vapaus muodostaa itse oma käsityksenä maailmasta millaiseksi haluaa. (Kannisto 1994, 25.) Samalla se on yhteydessä kulturalismiin, koska näkemys syntyy osittain kulttuurin pohjalta.

Kaikki mitä meille tapahtuu muovaa ajatuksiamme. Elämä, kokemukset, luetut kirjat, katsotut elokuvat ja tavatut ihmiset vaikuttavat mielipiteisiimme. Muodostamme käsityksen maailmasta ja ihmisistä oman tietomme, koulutuksemme ja kulttuurimme pohjalta. Aina kun opimme tai koemme jotain uutta, täydentyy kuvamme maailmasta tai se voi jopa muuttua. (MVK 2008, 25.)

Ihminen myös ymmärtää ja havainnoi maailmaa ja maailmankaikkeutta suhteessa aikaan. Oppikirjoissa käsitellään tämän takia myös erilaisten maailmankatsomusten ja ihmisten suhdetta aikaan, jaotellen aikakäsitykset lineaariseen ja sykliseen aikakäsitykseen.

Tänään on huomisen eilinen. Ihminen mieltää maailmaa ajassa, jota ei voi pysäyttää. Kokemuksemme ja tapahtumat ympärillämme ovat menneisyyttä nopeammin kuin mitä ehdimme niitä ajatella. (MVK 2008, 58.)

Aikakäsitys liittyy tässä tapauksessa myös ihmiskäsityksiin, koska riippuen aikakäsityksestä, myös ihminen voidaan nähdä lineaarisena tai syklisenä tapahtumana. Tällainen reinkarnaatio-oppi on olennainen esimerkiksi hindulaisuudessa (Stevenson & Haberman 1998, 52).

Meillä ajatellaan usein, että aika on jana. Se alkaa jostakin ja päättyy johonkin. Esimerkiksi ihmisen elämän aika alkaa syntymästä ja päättyy kuolemaan. Maailma on syntynyt joskus ja loppuu joskus. (MVO 2013, 84.)

Toinen tapa hahmottaa aikaa on ajatella sitä ympyränä. Esimerkiksi ihmisen yksi elämä alkaa syntymästä, sitten hän kuolee ja alkaa toinen elämä ja niin edespäin. Maailma syntyy ja loppuu, sitten syntyy uusi maailma. Asiat kiertävät kehää ja toistuvat. (MVO 2013, 84.)

Ihmisten maailmankatsomukset jaotellaan oppikirjoissa uskonnolliseksi tai uskonottomiksi (MVK 2008, 29). Uskonnollisiin maailmankatsomuksiin yhdistetään ET:n oppikirjoissa ajatus yliluonnollisesta.

Jotkut ihmiset ajattelevat, että luonnon lisäksi maailmassa on olemassa yliluonnollinen. Siihen voi kuulua hyviä ja pahoja henkiä, jumalia ja satuolentoja. Yliluonnollista ei voi tutkia tai käsin kosketella niin kuin luontoa. Yliluonnollisen olemassaolo on uskon asia. (MVV 2006, 80.)

Ihmisten maailmankuvaa käsitellään yleisluontoisesti ET:n oppikirjoissa, sen rakennetta ja osia mistä se koostuu ja miten se muodostuu. Ihmisen maailmankatsomuksen katsotaan koostuvan maailmankuvasta, arvoista ja käsitykseen tiedosta ja tiedon hankinnasta.

Ihmisen maailmankatsomuksessa katsotaan olevan kolme osaa. Siihen kuuluu ensiksikin maailmankuva, eli käsitys siitä, millainen maailma todella on. Maailmankatsomus on laajempi kuin maailmankuva. Toiseksi maailmankatsomukseen kuuluvat myös arvot, eli käsitys siitä, miten asioiden tulisi olla. Maailmankatsomus koostuu siis käsityksestä, millainen maailma oikeasti on ja käsityksestä millainen maailma olisi hyvä. Kolmanneksi maailmankatsomukseen kuuluu käsitys siitä, miten maailmassa voi hankkia tietoa ja millä perusteella tietoon voi luottaa. (MVE 2014, 40.)

Maailmankatsomukseen katsotaan vaikuttavan myös historialliset, yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja ekologiset tekijät makrotasolla. Mikrotasolla ihmisen yksilöllisen elämäntutkimuksen katsotaan puolestaan koostuvan ihmisen elämäntutkimuksista ja henkilökohtaisista kokemuksista.

Jonkin joukon tai ihmisryhmän yhteiseen, yhteisölliseen maailmankatsomukseen vaikuttavat historialliset, kulttuuriset, yhteiskunnalliset, taloudelliset sekä ekologiset tekijät. Yhden ihmisen yksilöllisen elämäntutkimuksen rakennusaineiksi ovat edellisten ihmisen omat elämäntutkimukset sekä henkilön ominaisuudet, kuten lahjakkuus, ikä ja sukupuoli. (MVE 2014, 40-41.)

Oppikirjoissa painotetaan maailmankuvien erilaisuutta ja monimuotoisuutta. Jokaisella ihmisellä nähdään olevan omanlaisensa tapa hahmottaa maailmaa, joka riippuu muun muassa ihmisen persoonallisuudesta ja kokemuksista.

Maailmankuva siis tarkoittaa ihmisen käsitystä siitä, minkälainen maailma on.

Se kuvaa aineellista maailmaa ja sen ominaisuuksia. Eri henkilöillä voi olla hyvin erilaiset näkemykset maailmasta. Jokaisella meistä varmasti on jonkinlainen tapa hahmottaa maailmaa. (MVE 2014, 41.)

Maailmankuvamme riippuu persoonallisuudestamme ja kokemuksistamme. Se riippuu myös ajasta ja paikasta, jossa elämme. Asuinpaikkamme ja kotimme kulttuurinen ympäristö, kuten uskontomme, kasvatuksemme ja koulutuksemme, vaikuttavat maailmankuvaamme. (MVE 2014, 41.)

Maailmankuvat erotellaan oppikirjoissa pääasiallisesti tieteellisiin ja uskonnollisiin maailmankuviin.

Maailmankuva voi olla tieteellinen tai uskonnollinen. Tämä jako perustuu siihen tapaan, jolla maailmankuva muodostetaan ja jolla sitä perustellaan. (MVE 2014, 42.)

Uskonnollisten maailmankuvien yhteydessä käsitellään ajatusta yliluonnollisesta, joka nähdään tyypillisenä ominaisuutena näille maailmankuville. Samalla korostetaan uskonnollisten maailmankuvien auktoriteettiuskoa, joka perustuu esimerkiksi Raamattuun tai Koraaniin.

Uskonnolliseen maailmankuvaan sisältyy käsitys yliluonnon olemassaolosta. Yliluontoa ovat esimerkiksi jumalat, erilaiset henget tai luonnonlakien vastaiset tapahtumat, kuten ihmeet. (MVE 2014, 42.)

Uskonnollinen maailmankatsomus pohjautuu johonkin auktoriteettiin, kuten Raamattuun tai Koraaniin. Siihen liittyvät myös kokemukset yliluonnollisesta, kuten jumalasta. Jokainen uskonto sisältää käsityksiä maailmasta, ihmisestä ja inhimillisen tiedon ylittävästä olevaisesta eli yliluonnosta. Näiden kaikkien avulla uskova selittää ja tulkitsee maailmaa. (MVE 2014, 42.)

Tieteellisen maailmankuvan yhteydessä puolestaan korostetaan tieteellistä tietoa maailmankuvan perustana ja tieteen kykyä löytää totuuksia maailmasta. Tieteellisen maailmankuvan nähdään myös sulkevan pois uskonnolliset maailmankuvat, koska siihen ei kuulu yliluonnollisen olemassaoloa.

Tieteellinen maailmankuva perustuu tietoon, joka on hankittu tieteellisiä

menetelmiä käyttäen. Se muuttuu sitä mukaa kun tiede edistyy ja uusi tieto korjaa vanhaa. Tieteellinen maailmankatsomus merkitsee, että henkilö luottaa tieteen kykyyn löytää totuuksia maailmasta. Tieteellinen maailmankuva on uskonnoton. Siihen ei kuulu yliluonnon olemassaoloa. Kaikki olemassa oleva koostuu samoista luonnon alkuaineista, noudattaa luonnonlakeja ja on tieteellisesti tutkittavissa. (MVE 2014, 42-43.)

Oppikirjoissa esitellään kolme erilaista käsitettä maailmankatsomusten suhteen, teistiset, ateistiset ja agnostiset maailmankatsomukset.

Teistinen maailmankatsomus perustuu uskoon siitä, on olemassa jumala. Ateistinen maailmankatsomus olettaa, että mitään jumaluutta ei ole. Agnostinen maailmankatsomus esittää, että jumalan olemassaolosta ei voi sanoa mitään varmaa. Kysymykseen, onko jumala olemassa, agnostikko vastaa "en tiedä". (MVE 2014, 45.)

Erilaisten maailmankatsomuksien käsitteleminen on tärkeää ihmiskäsitysten yhteydessä, koska ihmiskäsitykseen sisältyy myös ajatus siitä, että minkälainen on ihmisen suhde häntä ympäröivään maailmaan ja maailmankaikkeuteen. (Rauhala 2005, 24). Tätä näkemystä maailmasta ja maailmankaikkeudesta sanotaan maailmankuvaksi tai maailmankatsomukseksi. Elämänkatsomustiedon oppikirjoissa esitetään siis näillä perusteilla ihmisen suhdetta maailmaan lähinnä tieteelliseksi, mutta samalla käsitellään muitakin mahdollisia maailmankatsomuksia.

7. Yhteenveto ja pohdinta

Tutkimukseni tarkoituksena oli käsitellä elämänkatsomustiedon oppikirjojen sisältämiä ihmiskäsityksiä peruskoulun alaluokille suunnatuissa oppikirjoissa. Tutkimusaineistonani oli Opetushallituksen tuottamat oppikirjat elämänkatsomustietoa varten. Oppikirjoissa kiinnitin huomiota niihin teksteihin, joissa suoraan mainittiin ihminen tai jottain käsityksiä häneen liittyen. Näin rajattuja lauseita ja tekstejä tarkastelin ja analysoin sisällönanalyysin keinoin redusoimalla, klusteroimalla ja abstrahoimalla niitä. Analyysin tein teoriaohjaavasti. Tutkimuksen tulosluvut kuvaavat oppikirjan sisällöstä analyysin kautta muodostamiani pääluokkia. Olen otsikoinut tulosluvut näiden pääluokkien mukaisesti. Joissakin tutkimustuloksissa painottui ne oppikirjat, jotka sisälsivät eniten materiaalia tutkimusaiheeseeni liittyen. Teoriaohjaavan sisällönanalyysin tuloksena syntyneitä pääluokkia ET:n oppikirjoissa ovat Ihmisoikeudet ihmiskäsityksen perustana, Ihminen biologisena olentona, Ihmisen ominaisuudet kulttuurillisena olentona, Ihmisten erilaiset maailmankuvat

Ihmiskäsitys ET:n oppikirjoissa pohjautuu pääasiallisesti YK:n ihmisoikeuksien julistukseen sekä Lasten oikeuksien sopimukseen. Vaikka filosofisen antropologian mukainen jaottelu erilaisista ihmiskäsityksistä on havaittavissa ET:n oppikirjoissa, käsitellään ihmisoikeussopimuksia määrällisesti enemmän kuin mitään muuta ihmiskäsityksiin liittyvää teemaa oppikirjoissa. Humanistinen ihmiskäsitys on ihmisoikeussopimuksien kautta myös olennainen ET:n oppikirjoissa. Erityisesti humanistinen ihmiskäsitys näkyy siinä, että oppikirjoissa huomioidaan ja puhutaan paljon ihmisten erilaisuudesta mutta samalla myös suvaitsevaisuudesta. Tällä tavalla oppilaista pyritäänkin kasvattamaan suvaitsevaisia kansalaisia, joka on aika lailla se minkälainen on yksi humanistisen ihmiskäsityksen ominaispiirteitä.

Holistista ihmiskäsitystä ei juurikaan ole havaittavissa ET:n oppikirjoissa. Ihminen nähdään psyko-fyysis-sosiaalisena kokonaisuutena. Oppikirjoissa käsitellään

enemminkin ihmistä sosiaalisena kokonaisuutena. Psykologisesta näkökulmasta ei juurikaan puhuta tai ihmisen päänsisäisistä toiminnoista. Tosin psykologiaa ei peruskoulussa oppiaineena ole joten ET:llä voisi olla hyvinkin saumaa laajentaa piiriään käsittelemään ihmiselle tyypillisiä psykologisia piirteitä kuten tunteita laajemmin.

Kulttuuria sen sijaan käsitellään paljon ja se selkeästi oletetaan olevan jotain ihmiselle ominaista. Koska siitä nähdään johtuvan osaltaan ihmisten väliset erot, joita pitäisi tietysti siis huomioida ja suvaita. Kulttuurin merkityksestä ihmiselle kertoo myös se, että yksi oppikirjoista käsittelee pääasiallisesti pelkästään kulttuuria ja siihen liittyviä asioita, kuten voidaan päätellä kirjan nimestä "*Miina, Ville ja kulttuurin arvoitus*".

Ihminen osana luontoa nähdään hyvinkin isona osana ihmisenä olemista ja siinä korostetaan samalla luonnonsuojelullisia piirteitä. Tosin missään ei suoraan sanota dogmaattisesti, että nyt sun pitää tehdä näin, että sun on pakko suojella luontoa vaan se esitetään tietyllä tapaa faktisesti ja kiihottomasti, sanotaan vain, että luonnonsuojelu on tärkeää ja ihmiset elää osana luontoa. Jossain määrin siis yhdistyy filosofisen antropologian naturalistinen näkökulma ja biologian ihmiskäsitys. Jotka tietysti muistuttavatkin toisiaan.

Uskonnollisia ihmiskäsityksiä ei juurikaan käsitellä ET:n oppikirjoissa. Eikä uskontoja sinällään esitellä kattavasti. Miina ja Ville etiikkaa etsimässä-kirjassa (2014, 44) esitellään kyllä piirakkakuvio erilaisten maailmankatsomusten harjoittajien määrästä, mutta niiden dogmia tai historiaa ei käsitellä. Uskonnollisille ihmiskäsityksille tyypilliset dogmat ja kuoleman jälkeiset elämät ja tapahtumat ohitetaan kirjoissa myös osittain. Joissain yhteyksissä esitellään esitellään kyllä esimerkiksi ihmisten erilaisia käsityksiä ajasta. ET:ssä ei selkeästi olla kiinnostuneita siitä, että mitä tapahtuu ihmisen kuoleman jälkeen mikä on iso asia monessa uskonnossa. Toisaalta kyseiset oppikirjat ovat vasta peruskoulussa käytössä ja onhan kuoleman käsittelykin ehkä hieman turhan raskas aihe peruskoululaisille. Varsinkin kun kuolemaan ei liity uskonnollisten

ihmiskäsitysten mukaista ajatusta kuoleman jälkeisestä paratiisista tai jälleensyntymisestä.

Ihmisen alkuperä on erityisesti länsimaissa vaikuttaneissa juutalaisuudessa, kristinuskossa ja islamissa jumalainen. Kreationistit väittävätkin ja pitävät maailmaa ja ihmistä Raamatun mukaan syntyneenä. Tätä kohtaan esitetään kritiikkiä Miina ja Ville etiikkaa etsimässä (2008, 38-46) kirjassa mutta silti huomioidaan ja hyväksytään, että ihmisillä on erilaisia maailmankatsomuksia ja uskomuksia. Vaikka osa niistä olisikin nykytieteen valossa virheellisiä.

Filosofisen antropologian mukainen ihmiskäsitysten jaottelu on havaittavissa vaikuttamassa taustalla ET:n oppikirjoissa. Vaikkakaan niitä ei tietenkään suoraan käsitellä oppikirjan sivuilla, niiden vaikutus on havaittavissa tavassa jolla ihmisiä ja ihmiskuntaa kuvaillaan oppikirjoissa. Naturalismi, kulturalismi ja eksistentialismi on nähtävissä myös jossain määrin yhdistyneenä kokonaisuutena oppikirjoissa kun taas essentialismia ei ole havaittavissa kuin yhdessä lausessa. Eksistentialismin ihmiskäsitys on nähtävissä oppikirjoissa, varsinkin kun puhutaan ihmisen vapauksista. Ja toisaalta siinä mielessä, että kun ihmisen kuolemaa ei juurikaan käsitellä ja eksistentialismin mukaan kuoleman jälkeen ei ole mitään, niin voihan sen ajatella olevan eksistentialista ihmiskäsitystä silloin ET:n kirjoissa. Kulturalismi on myös nähtävissä, koska ihminen nähdään kulttuurillisena olentona ja kulttuurien vaikutus ihmisten erilaisuuteen huomioidaan oppikirjoissa. Naturalismia on nähtävissä myös koska oppikirjat korostavat ihmisten yhteyttä luontoon ja luonnon merkitystä ihmisten selviämiseksi, varsinkin luonnonsuojelua käsittelevien tekstien yhteydessä. Ihminen nähdään paitsi osana luontoa myös luonnosta riippuvaisena.

Ihmisen tietoisuuden suhdetta hänen kehoonsa ei käsitellä oikein ollenkaan ET:n oppikirjoissa. Mutta voisi olla pääteltävissä, että koska oppikirjoissa ihminen nähdään selkeästi biologisena olentona, ihmisen tietoisuuden ajatellaan tällöin olevan yhteydessä

materiaan. Tällöin tietysti hylätään uskonnollisille ihmiskäsityksille ominainen ajatus ihmisen sielusta.

ET:n oppikirjojen ihmiskäsitys voidaan nähdä myös tietynlaisena koherenttina kokonaisuutena lähtien ihmisten alkuperästä. Koska ihminen nähdään yhtenä luonnon lajeista ja koko ihmisrotu samana rotuna, tästä johdetaan luonnollisesti ihmisoikeudet, jotka ovat kaikille yhtävertaiset ja ihmiset ovatkin tästä samasta alkuperästä katsottuna tasa-arvoisia. Kulttuuri puolestaan on myös lähtöisin tästä ihmisten alkuperästä koska yhteistyön lisääntymisen kautta syntyi kyliä, kaupunkeja ja kulttuureja.

Rauhalan jaottelua käyttäen voitaisiin sanoa, että ET:n oppikirjojen sisältämä ihmiskäsitys on pluralistista, koska ihmisen kuvaillaan olevan biologinen olento, kulttuurillinen olento, ihmisoikeudellinen olento, yhteydessä luontoon ja ihmisen suhde häntä ympäröivään maailmaan voi olla tieteellinen tai uskonnollinen. Eli ihmisen ajatellaan koostuvan monenlaisista monenlaisina osajärjestelminä, joilla kaikilla on oma rakenteensa, tehtävänsä ja ovat siten suhteellisen itsenäisesti toimivia. (Rauhala 1983, 19-21.)

Samalla kuitenkin kuten edellä kuvasin, voidaan ET:n oppikirjojen ihmiskäsitystä kuvailla johdonmukaiseksi, koska kun ihmistä ajatellaan aluksi biologisena olentona, niillä ominaisuuksilla, joita biologisilla olennoilla on, kehitysaskelena on seuraavaksi kylien, kaupunkien ja kulttuurien muodostuminen. Kulttuurissa toiminnan pohjana toimivat sosiaalisesti rakentuneet arvot, joista ET korostaa ihmisoikeuksia, eli tasa-arvoa, suvaitsevaisuutta, ihmisen erilaisuutta ja samalla samankaltaisuutta, ajattelunvapautta ja uskonnonvapautta. Ihmiskäsitys kiertääkin tavallaan ympyrän lähtien biologisesta ihmiskäsityksestä, edeten kulturalistiseen ihmiskäsitykseen, ihmisoikeudelliseen ihmiskäsitykseen, joka perustuu humanistiseen ihmiskäsitykseen ja palaten naturalistiseen ihmiskäsitykseen, jossa korostetaan ihmisen yhteyttä luontoon kaiken kehityksen, teknologian ja ihmisoikeuksien ohella.

Oppikirjoissa mietitään myös ihmisen suhdetta todellisuuteen, mutta ei perinteisen

ontologisen analyysin menetelmin, mikä saattaisikin olla turhan raskasta ja vaikeaa alakoulun oppilaiden käsityskyvylle. Ihmisen suhdetta todellisuuteen tai maailmaan mietitään maailmankatsomusten kautta käyttäen sellaista jaottelua, joka on sopivampi alakoululaisen kognitiivisen kehityksen asteelle.

Elämäntiedon oppikirjojen ihmiskäsitystä voisi kuitenkin kritisoida siitä, että mitään varsinaista koherenttia ihmiskäsitystä ei kirjan oppisivuilla opeteta. Oppikirjoista ei löydy suoraan lukua tai kappaletta otsikolla "Erilaiset ihmiskäsitykset" vaan ihmisen suhdetta todellisuuteen, ihmisen perusluonnetta ja muita ihmiskäsityksen olennaisia osatekijöitä on ripoteltu pitkin poikin kirjasarjaa ja vain lukemalla kaikki kirjat muodostuu edes jonkinlainen kokonaiskuva ihmisestä ET:n opetuksessa.

Tosin kuten Erik Ahlman (1992, 8) huomauttaa, lopullista ja täydellistä vastausta kysymykseen: "Mitä ihminen on?", ei voida milloinkaan antaa mutta ihmisen olemusta voidaan kuitenkin käsitteellisesti selventää niin, että saamme entistä oikeamman ja täydellisemmän kuvan ihmisestä. Ja koska ET:n oppikirjoissa jää pois joitakin ihmiskäsitysten osa-alueita kuten ontologinen tarkastelu ihmisen suhteesta todellisuuteen ja esimerkiksi eri uskontojen, filosofioiden tai filosofien tai tieteellisten tutkijoiden ihmiskäsitykset, on oppikirjojen luoma ihmiskäsitys vajavainen.

Toisaalta oppikirjojen ei ole tarkoituskaan luoda kokonaiskuvaa pelkästään ihmisestä vaan oppiaineen nimi on elämäntiedon, jolloin opetuksen sisältöpiirit laajenevat pelkästään ihmisestä myös luontoon, kulttuuriin, etiikkaan, oikeudenmukaisuuteen jne. Toisaalta kun puhutaan elämäntiedosta niin kyseessä on hyvin läheisesti ihmiseen sidoksissa oleva käsite. Elämäntiedon tarkoittaa aina jonkin ihmisen tai ihmisryhmän, kulttuurin muodostamaa elämäntiedosta. Ei kukaan opeta kouluissa "kivien elämäntiedosta".

Kuten Stevenson & Haberman (1998, 4) toteavat, erilaiset ajatukset ihmisestä johtavat erilaisiin näkemyksiin siitä, että mitä meidän ihmisinä tulisi tehdä elämässä ja miten. Käytännössä erilaiset ihmiskäsitykset ilmenevät usein yksilöiden erilaisina

elämäntapoina sekä erilaisina poliittisina ja taloudellisina järjestelminä (Stevenson & Haberman 1998, 4.) Toivo Salonen (2010, 102) korostaa myös sitä, että ihmiskäsitykset eivät tarjoa riittävää perustaa ihmisten valintojen ja selittämiseksi. Tärkeää on ihmisten oma eettisyys ja millaisia ihmisiä olemme jokapäiväisessä elämässämme sekä millaisiin arvoihin sitoudumme, jonka tulisi johtaa asioihin joita pidämme tavoittelemisen arvoisena (Salonen 2010, 102).

Mitä voidaan siis sanoa ET:n oppikirjojen ihmiskäsityksestä, jossa painottuu ihmisen olemus biologisena olentona, ihmisoikeudellisena olentona, kulttuurillisena olentona ja luonnosta ihmiselle tärkeänä tekijänä tai elementtinä?

Erityisesti painotettu käsitys ihmisen ihmisoikeuksista johtanee ET-opetuksessa olevia oppilaita parempaan tietoisuuteen omista oikeuksistaan mutta myös koska opetuksessa painotetaan tasa-arvoa, niin kasvamaan ja luomaan maailmasta tasa-arvoisempaa paikkaa elää. Unohtamatta hyvin tärkeää suvaitsevaisuutta eri rotujen ja vähemmistöjen suhteen. Myös koska ET:n oppikirjojen ihmiskäsitys pohjautuu biologiseen ihmiskäsitykseen, voi se ehkä vaikuttaa tieteellisyyden lisääntymiseen ihmiskäsityksissä yleisellä tasolla. Samoin kuin luonnon tärkeyttä korostaessa ihmisille, voidaan ET:n oppikirjojen antaman opetuksen perusteella olettaa oppilaista kasvavan enemmän luonnonsuojelua kannattavia ihmisiä kuin muissa katsomusaineissa opiskelevien oppilaiden. Samalla lisäten kuitenkin ymmärrystä erilaisia maailmankatsomuksia ja luontokäsityksiä kohtaan, koska oppikirjoissa esitellään näitäkin näkemyksiä tasapuolisesti.

Ihmisoikeuksien suhteen voidaan nähdä linkki valistusajan filosofiaan, koska oppikirjoissa käsitellään hyvin paljon YK:n ihmisoikeuksien julistusta, jonka voidaan ajatella olevan Ranskan vallankumouksen seurauksena syntyneen ihmisoikeuksien julistuksen jälkeläinen (Salonen 2010, 97).

ET:n oppikirjoista puuttuu uskonnollisten ihmiskäsitysten sisältämät dogmit. Esimerkiksi kristinuskon ajatus perisynnistä loistaa poissaolollaan, samoin kuin islamin

uskonnon. Ainoat kiellot tai dogmit joita ET:n oppikirjoissa käsitellään koskevat lakeja ja niiden rikkomista. Ja ainoat "dogmit" joita oppikirjoissa opetetaan on suvaitsevaisuus, tasa-arvo, yhdenvertaisuus ja tasapuolisuus. Ja näiden rikkomisesta seuraa lain mukaan rangaistus kuten väkivallasta tai syrjinnästä tai rasismista. Oppikirjoissa pyritään silti opettamaan oppilaita ymmärtämään paremmin näitäkin ilmiöitä, esimerkiksi rasismia käsiteltäessä oppikirjoissa käsitellään myös mahdollisia vaikuttavia tekijöitä, jotka voivat tehdä ihmisestä rasistin.

Opetushallituksen (2004, 14) asettamat perusopetuksen arvopohjan arvot, ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden ja säilyttäminen ja monikulttuurisuuden hyväksyminen, ovat havaittavissa ET:n oppikirjoissa. Samoin kuin perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden elämäncatsomustiedon (2004, 216) mukainen ihmikäsitys, jossa ihminen nähdään kulttuuriaan uusintavana ja luovana toimijana ja painotetaan ihmisten kykyä tutkia maailmaansa ja aktiivisesti ohjata omaa elämäänsä. Oppilaista pyritään kasvattamaan itsenäisiä, suvaitsevaisia, vapaita ja tasa-arvoisia kansalaisia, joilla on tietoja ja taitoja oman eettisen ajattelu- ja toimintakyvyn kehittämiseksi (Opetushallitus 2004, 216).

Olen pyrkinyt tutkimuksessani noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä käyttämällä yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössäni ja tulosten esittämisessä. Kuten myös lähdeviitteiden merkitsemisessä sekä muiden tutkijoiden työn ja saavutusten huomioonottamisessa. Lisäksi koska tutkimuskohteenani olivat oppikirjat, ihmistieteille tyypillinen tutkimuseettinen ongelma tutkittavien anonymiteetin suhteen ei ollut tutkimuksessani olennainen. Olen myös pyrkinyt selkeästi erottelemaan aineiston analyysin ja omat tulkintani ja johtopäätökseni toisistaan sekä tuomaan esille tutkimukseni kohteen ja tarkoituksen.

Lähteet

Ahlman, Erik 1992. Teokset. 7, Ihmisen probleemi: johdatus filosofisen antropologian kysymyksiin. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Alasuutari, Pertti 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Elo, Pekka 1992. Elämäkatsomustiedon tie – katsomuksellinen vapautuminen Suomessa. Teoksessa P. Elo, S. Honkala & H. Simola. Elämäkatsomustieto koulussa – opetuksen perusteita etsimässä. Helsinki: Helsingin yliopisto, 9-20.

Elämäkatsomustietoon liittyviä tilastoja. 2012. Saatavilla www-muodossa: <http://et-opetus.fi/et/tilastoja> (Luettu 13.10.2014.)

Elämäkatsomustiedon historiaa. 2014. Saatavilla www-muodossa: <http://www.et-opetus.fi/et/elaemaenkatsomustiedon-historiaa> (Luettu 23.10.2014.)

Grönfors, Martti 1982. Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Helsinki: Juva.

Hiidenmaa, Pirjo 2003. Suomen kieli – who cares? Helsinki: Otava.

Häkkinen, Kaisa 2002. Suomalaisen oppikirjan vaiheita. Helsinki: Hakapaino Oy.

Hämeen-Anttila, Jaakko 2004. Islamin käsikirja. Helsinki: Otava.

Kannisto, Heikki 1994. Ihminen ja normatiivinen järjestys: ehdotus filosofisten ihmiskäsitysten typologiaksi. Teoksessa Timo Laine (toim.) Ihmisen mallit. Symposiumi filosofisesta antropologiasta. Jyväskylän yliopisto. Filosofian laitos. Julkaisu 62 1994, 10-29.

Karvonen, Pirjo 1995. Oppikirjateksti toimintana. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden

seura.

Kirkon tiedotuskeskus 14.3.2014: Maailman uskonnot 2014: Uskonnollisuus kasvaa ja monimuotoisuus lisääntyy. Saatavilla www-muodossa:

<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/236A701147DBB9A2C2257C9A00486B42?OpenDocument&lang=FI> (Luettu 24.10.2014.)

Kotkavirta, Jussi 2007. Elämäkatsomustiedon opetuksen pitkän aikavälin kehitystehtävistä. Teoksessa Teoksessa A. Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.) Katsomusaineiden kehittämishaasteita. Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua. Helsinki: Vokke, 113–123. Saatavilla www-muodossa:

<http://www.helsinki.fi/vokke/english/katsomus.pdf> (Luettu 23.10.2014.)

Lagerspetz, Kari 2009. Biologinen ihmiskäsitys. Tieteessä tapahtuu 1/2009, 6-9.

Saatavilla www-muodossa: <http://ojs.tsv.fi/index.php/tt/article/download/1746/1588> (Luettu 13.10.2014.)

Lappalainen, Antti 1992. Oppikirjan historia. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Niemelä, Pauli 2014. Systemaattinen ihmiskäsitys: ihminen järjestelmänä: rakenne (3³) ja toiminta (3x3). Tallinna: United Press Global.

Opetushallitus 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Saatavilla www-muodossa: http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf (Luettu 29.9.2014.)

Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Saatavilla www-muodossa:

http://www.oph.fi/download/163770_Perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.docx (Luettu 11.3.2015)

Opetushallituksen verkkokauppa, Tietoa verkkokaupasta. Saatavilla www-muodossa:

[http://verkkokauppa.oph.fi/epages/OPH.sf/fi_FI/?](http://verkkokauppa.oph.fi/epages/OPH.sf/fi_FI/?ObjectPath=/Shops/OPH/Categories/Tietoa_verkkokaupasta)

[ObjectPath=/Shops/OPH/Categories/Tietoa_verkkokaupasta](http://verkkokauppa.oph.fi/epages/OPH.sf/fi_FI/?ObjectPath=/Shops/OPH/Categories/Tietoa_verkkokaupasta). (Luettu 9.1.2015.)

Opetushallituksen www-sivut. Saatavilla www-muodossa:

<http://www.oph.fi/opetushallitus>. (Luettu 9.1.2015.)

Perusopetuslaki 454/2003. 13 § Uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetus. Saatavilla

www-muodossa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20030454>. (Luettu

23.10.2014.)

Raamattu: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992

käyttöön ottama suomennos. Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.

Rauhala, Lauri 1983. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Jyväskylä: Gummerus.

Rauhala, Lauri 2005. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Yliopistopaino.

Rauhala, Lauri 1993. Humanistinen psykologia. Helsinki: Yliopistopaino

Ronkainen, S., Pehkonen, L., Lindblom-Yläne, S., Paavilainen, E. 2011. Tutkimuksen voimasanat. Helsinki: WSOYpro.

Rotem, Ornan 1997. Buddhalaisuus. Teoksessa C. Scott Littleton (toim.); suomentanut

Hannes Virrankoski. Idän uskonnot: hindulaisuus, buddhalaisuus, kungfutselaisuus, taolaisuus, shintolaisuus. Helsinki: Gummerus.

Salmenkivi, E., Elo, P., Tomperi, T. & Ahola-Luttila, T. 2007. Elämänkatsomustiedon

kehkeytyminen. Teoksessa A. Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.) Katsomusaineiden

kehittämishaasteita. Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua.

Helsinki: Vokke, 125–162. Saatavilla www-muodossa:

<http://www.helsinki.fi/vokke/english/katsomus.pdf> (Luettu 23.10.2014.)

Salonen, Toivo 2008. Filosofian sanat ja konseptit: sanakirja. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Salonen, Toivo 2010. Ihmisen idea: ihminen filosofiassa ja ihmisen ongelma filosofisessa tutkimuksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Sartre, Jean-Paul 1965. Esseitä I; suomentaneet Aarne T. K. Lahtinen, Jouko Tyyri. Helsinki: Otava.

Stevenson, L. & Haberman, D. 1998. Ten theories of Human Nature. Third edition. New York, Oxford: Oxford University Press. Saatavilla www-muodossa:

<http://www.veterinariosnodiva.com.br/books/Konrad/LIVRO-10-teorias-sobre-evolucao.pdf> (Luettu 3.11.2014.)

Tomperi, Tuukka 2003. Elämäkatsomustiedon identiteetti opetussuunnitelmassa. Teoksessa P. Elo, K. Heinlahti & M. Kabata (toim.) Hyvän elämän katsomustieto: rakennamme uutta opetussuunnitelmaa. Helsinki: Filosofian ja elämäkatsomustiedon opettajat ry, 10-31.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Uusikylä, K. & Atjonen, P. 2007. Didaktiikan perusteet. Helsinki: WSOY.

Visala, Aku 2010. Mitä tiede ei voi kertoa sinulle. Kauniainen: Perussanoma Oy.

Wright, Georg Henrik von. 1983. Humanismi elämänsenteena. Helsinki: Otava.